

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra církevních dějin a patrologie

Blanka Trnková

**Dějiny farnosti Budišov u Třebíče
v 1. polovině 20. století**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Kubín, Th.D., Ph.D.

Praha 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 9. 4. 2018

.....
Blanka Trnková

Bibliografická citace

Dějiny farnosti Budišov u Třebíče v 1. polovině 20. století [rukopis]: bakalářská práce / Blanka Trnková; vedoucí práce: Petr Kubín, Praha, 2018, 85 s.

Anotace:

Cílem této bakalářské práce je snaha o rekonstrukci dějin farnosti Budišov u Třebíče. Za pomoci farní kroniky, pamětních knih obce Budišov i přífařených vesnic, literárních pramenů a také díky osobním rozhovorům s pamětníky se pokusím zmapovat náboženský život obyvatel farnosti Budišova v první polovině 20. století. Úkolem bude zjistit, jaké byly vztahy farnosti k představenstvu obce, ke škole, obecním spolkům a zda ovlivňoval politický vývoj duchovní život farníků. Předložím přehled duchovních správců, hospodářský vývoj farnosti, stav a rozvoj inventáře farního kostela, fary a kaplí. Podrobněji se zaměřím na faráře P. Augustina Kratochvíla, který ve farnosti působil v letech 1915 až 1945, tedy převážnou část období, kterým se tato práce zabývá.

Klíčová slova:

Farnost, kronika, Budišov, kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Gotharda, Augustin Kratochvíl

Abstrakt:

The main aim of this work is an effort to reconstruct the history of the parish of Budišov near Třebíč. With the help of the parish chronicle, Budišov's and parish assigned villages books of remembrance, other literature sources and also via personal interviews I will try to map out religious life of the people of the parish of Budišov near Třebíč in the first half of 20th century. The task will be to find out what were the relationships between parish and municipal leadership, parish relation towards school and municipal association and whether political situation influenced spiritual life of the parishioners. I will present an

overview of church administrators, economic development of parish, inventory situation of parish church, rectory and chapel and its development. I will focus on the priest Augustin Kratochvíl who worked in the parish between 1915 and 1945 thus major period of time covered by this work.

Key words:

Parish, chronicle, Budišov, Church of the Assumption of the Panna Marie and St. Gothard, Augustin Kratochvíl

Počet znaků (včetně mezer): 105 445

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce panu doc. PhDr. Petru Kubínovi, Th.D., Ph.D. za odborné vedení a poskytnutí typů na literaturu. Dále děkuji panu Karlu Pavlíčkovi za cenné rady a informace. Zvláštní dík patří mé rodině za trpělivou podporu po celou dobu studia.

Obsah

Úvod.....	8
Použité prameny.....	9
Použitá literatura	11
1. Nejstarší dějiny obce a farnosti Budišov	13
1.1. Historie Budišova.....	13
1.2. Historie farního kostela, fary, duchovní správy	15
1.2.1 Kostel.....	15
1.2.2 Fara	18
1.2.3 Duchovní správa	18
2. Farnost na počátku 20. století za Rakousko-Uherska.....	22
2.1. Nábožensko-politická situace v uvedené době	22
2.2. Stav a život farnosti.....	23
2.3. Propojení farnosti a obce.....	28
3. Farnost v období prvorepublikovém	30
3.1. Nábožensko-politická situace v uvedené době	30
3.2. Život ve farnosti	31
3.3. Propojení farnosti a obce.....	35
4. Farnost v období protektorátu	39
4.1. Nábožensko-politická situace v uvedené době okupace	39
4.2. Život farnosti	39
4.3. Propojení farnosti a obce.....	40
5. Farnost v období let 1945 – 1948	43
5.1. Nábožensko-politická situace v uvedené době	43
5.2. Život farnosti.....	44
5.3. Propojení farnosti a obce.....	45
6. Farnost v období nástupu komunistického režimu	47
6.1. Nábožensko-politická situace v uvedené době	47
6.2. Život farnosti.....	48
6.3. Propojení farnosti a obce.....	50
7. Osobnost Msgra. Augustina Kratochvíla	52
Závěr	55
Seznam použitých pramenů a literatury.....	56
Seznam příloh:	59
A) Textové přílohy	59
B) Obrazové přílohy.....	59

Úvod

*„Dějiny jsou svědky času, světlem pravdy, živou pamětí, učitelkou života a poslem minulosti.“*¹ Těmito slovy Marcus Tullius Cicero vystihuje význam dějin pro člověka a tato pravda platí po všechna lidská pokolení. Každý člověk, aby mohl jít dál, se během svého života více či méně obrací zpět a hledá odpovědi na otázky - odkud pochází, jací byli jeho předkové, v jaké době žili, v co věřili, jak prožívali svoji víru. Ne jinak je tomu u mne, a proto se zajímám o dějiny farnosti Budišova, jejíž součástí jsem již čtyřicet let.

O dějinách Budišova bylo napsáno mnoho stránek v několika publikacích. Proč psát tedy další dějiny Budišova? Chtěla bych se touto prací na historii tohoto městečka podívat z jiného úhlu pohledu. Pokusím se zmapovat dějiny budišovské farnosti v první polovině 20. století a zasadit je do celkového kontextu profánních i církevních dějin, a tak přispět k zmapování historie jednoho z nejnižších článků církevní správy.

Práce je rozdělena na sedm částí. První část nastíní nejstarší dějiny obce a farnosti. Druhá část sleduje nábožensko-politickou situaci a život farnosti i obce na počátku 20. století, tedy v době Rakousko-Uherska. Třetí část práce se zaměřuje na budišovské dějiny v období První republiky, tedy dobu meziválečnou. Čtvrtá část poukazuje na život farnosti v období protektorátu. Pátá část práce stopuje období poválečné a šestá kapitola je zaměřena na léta poznamenána nástupem komunistického režimu k moci. V sedmé části se podrobněji zaměřuji na faráře Augustina Kratochvíla, který působil ve farnosti převážnou část sledovaného období. Práce je zpestřena obrazovými přílohami a vzpomínkami pamětníků.

Cílem této práce je snaha o rekonstrukci dějin jednoho místa v daném časovém rozmezí, a to v rozsahu dostupnosti použitelných pramenů. Jako podklady jsou užity farní, školní a obecní kroniky, archivní prameny, osobní svědectví farníků a dostupná literatura s tématem spojená. Pro přílišnou obsáhlost, jež by tato práce v případě rozboru všech

¹ <http://citaty.net/autori/marcus-tullius-cicero/?page=4> [cit. 2017-07-30].

přifařených obcí měla, zaměřuji svou pozornost pouze na obec Budišov, jakožto místo nejvíce spjaté s kostelem.

Použité prameny

Okruhem mého zájmu, ve snaze zachytit co nejobjektivnější pohled na pojednávané období, byla farní kronika, pamětní knihy obce, školy a spolků, státní a biskupský archiv. Dále regionální literatura, periodikum obce a v neposlední řadě výpovědi pamětníků.

1. Kronika farností budišovské

Základním pramenem k získání informací se mi stala Kronika farností budišovské zachycující její dějiny od roku 1466 a události zaznamenané perem pisatelů až do roku 1999. Záznamy z let 1947 – 1971 jsou velmi strohé, většinou jen několikařádkové, některé roky jsou úplně vynechány. Zakladatelem a prvním pisatelem těchto pamětí byl s největší pravděpodobností duchovní správce Jan Klippl, který v letech 1859-1878 v Budišově působil. Pisatel se však nikde nepodepsal, ani není patrná datace, kdy se tato pamětnice počala psát. Kniha je rozdělena do několika oddílů rozvržených po celé pamětnici, nejde tedy o chronologické záznamy. Pamětnice zahrnuje popis a dějiny farního obvodu, pořadí biskupů, sérii kněží a kaplanů, inventář kostela, jeho vybavení, opravy při chrámu Páně a budově farní, památnosti domácí i světové. Nejstarší záznamy v kronice jsou psány v jazyce latinském, několik záznamů v německém jazyce a následně pouze česky. Pisateli byli povětšinou faráři. Tato kniha o velikosti 26 x 40 cm je vázaná v hnědé polokůži, převaz svazku byl proveden po r. 2000 a tak bohužel nebyla dochována původní vazba. Kniha nebyla prozatím odevzdána do diecézního archivu a je umístěna na faře v Budišově.

2. Pamětní knihy obce Budišov

a) Pamětní kniha z let 1924 -1928 – díl I.

Kronika městečka Budišova se začala psát roku 1924, čítá 194 stran a obsahuje základní informace o obci – poloha, rozloha, podnebí, zvířena, květena, seznam majitelů domovních čísel, popis kostela, farní budovy, zámku, hasičské kůlny, panského špitálu, školní budovy, soupis křížů v okolí, poměry politické a sociální. Dále obsahuje pověsti o založení obce, dějiny majitelů Budišova.

Od strany 119 je vedena vlastní letopisecká práce zahrnující léta 1924 – 1928. Tato pamětnice je vázána v modré polokůži ve formátu A4. Prvním kronikářem obce se stal řídící učitel František Honz.

b) Pamětní kniha obce Budišov z let 1929 – 1938 - díl II.

Tato kniha čítá 191 stran a je chronologickým pokračováním I. dílu. Jde o knihu formátu A4 vázanou v červené polokůži a jejím pisatelem je stále František Honz.

c) Pamětní kniha obce Budišov z let 1938 – 1950 - díl III.

III. díl pamětnice začíná pokračujícím zápisem z roku 1938. Poté kronika mění svého pisatele, který uvádí: „V r. 1939 dostavily se veliké změny v životě českého národa, psaní obecních kronik bylo zastaveno a knihy dle úředních nařízení odevzdány na okresní úřad. Vypukla 2. světová válka – český národ pozbyl své samostatnosti...“ Po r. 1946 byla okresním úřadem v Třebíči kniha vrácena a novým kronikářem se stal řídící učitel František Zejda, který zaznamenává významné události od r. 1939 do r. 1950. Kniha formátem A4 je vázána v červené polokůži.

Uvedené obecní kroniky jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Třebíči, avšak v roce 2009 byly převedeny do digitální podoby, a tím umožněno nahlížení do těchto knih širší veřejnosti, a to na vyžádání u současného kronikáře.

3. Další historické prameny

Neméně významnými zdroji informací mi byly archivní fondy Státního okresního archivu v Třebíči, a to fond Národní školy Budišov zahrnující období 1872 – 1953 a obsahující především školní kroniky, dále fond Archiv obce Budišov zahrnující léta 1828 -1945. Velmi důležitým pramenem se mi stal archivní fond Farního úřadu Budišov a fond Biskupské konzistoře nacházející se v Diecézním archivu Brněnského biskupství v Rajhradě u Brna.

Popsané prameny a níže uvedená literatura byly výchozími prameny, ze kterých jsem čerpala informace pro tuto práci. Doplnujícím pramenem mi byly výpisky o historii chrámové hudby shromážděné současným varhaníkem Michaelem Kročilem. Vzácnými prameny jsou vzpomínky pamětníků, které tuto práci obohatily o několik zajímavých tuto

postřehů. Tyto rozhovory považuji za ojedinělou příležitost k zachycení dobového svědectví.

Použitá literatura

O světových a domácích dějinách, církevních i profánních, pojednává mnoho publikací. Pro tuto práci mi poskytla mnohé informace publikace Jaroslava Kadlece *Přehled českých církevních dějin*, která se zabývá církevními dějinami, a to až do meziválečného období. Též kniha Jaroslava V. Polce s názvem *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce* mi byla cenným zdrojem údajů o církevních dějinách, konkrétně o brněnské diecézi. O církevních dějinách po roce 1945 pojednává Kniha autorů Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše s názvem *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Tato publikace podrobně zkoumá poválečný vývoj událostí v katolické církvi v kontextu celorepublikových dějin. Též zajímavým a přehledným dílem je *Atlas církevních dějin českých zemí 1918 – 1999* autora Zdeňka Boháče. Poodkrytí a poznání českých dějin nabízí kniha *Kdo, kde, kdy, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnily naši historii*. Tato kniha je soupisem stěžejních událostí českých dějin a její náležitou odbornou úroveň zaručuje kolektiv autorů vedený Petrem Čornejem.

Historické památky Budišova jsou zpracovány nejen v regionální literatuře, ale například i v publikaci Bohumila Samka *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Jde o rozsáhlé encyklopedické dílo, které popisuje kulturně-umělecké bohatství Moravy a Slezska v abecedním sledu. Je zde pojednáno o budišovském zámku, kostele a některých sochařských dílech. O památkách Budišova a nedalekého Tasova pojednává kniha autorů A. Plichty, A. Rossiho a V. Němečka *Za uměním Vysočiny: baroko na Budišovsku a Tasovsku*. Toto dílo vydané roku 1996 je doplněno velmi bohatou obrazovou přílohou. O dějinách farnosti Budišov se zmiňuje svazek z roku 1906 vydaný pod názvem *Topografie diecese brněnské*, jejímž autorem je Alois Hrdlička. Sbírkou podává zevrubné a praktické informace o farnostech brněnské diecéze, jenž autor sám sesbíral. Kniha tak předkládá historický nástin každé farnosti a informace o jejím patronátě na přelomu 19. a 20. století. Z téhož roku pochází *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Jihlavský kraj. Okres Třebický*, jejímž pisatelem i redaktorem byl František Dvorský. Jde o popis

jednotlivých osad a památností okresu Třebíčského. O málo mladší publikací je dvacetipětistránkový sborník sepsaný Augustinem Kratochvílem, vydaný u příležitosti oslav obce Budišova pod názvem *Památník slavnosti čtyřstaletého povýšení Budišova u Třebíče na městečko 1538 – 1938*. Zde autor pojednává o dávné historii obce Budišova, podává soupis majitelů panství, zevrubně se zabývá budišovskými památkami, předkládá seznam významných rodáků a též několik výpisků z pamětní knihy obce. Podstatně mladší historií, konkrétně rekapitulací oprav budišovského kostela, provedených v 80. letech 20. století, se zabývá práce současného budišovského obecního kronikáře Karla Pavlíčka, vydaná v roce 1993 farním úřadem pod názvem *10 let od ukončení rekonstrukce kostela Nanebevzetí P. Marie a Sv. Gotharda v Budišově u Třebíče*. Dalším podnětným zdrojem informací o dějinách Budišova je bakalářská práce Ondřeje Syrového nazvaná *Příspěvek k dějinám Budišova*. Tato práce, obhájená roku 2007, se snaží nastínit doposud nezmapovaný politický vývoj obce v období 1867 - 1989, který jistě stojí za povšimnutí. Nemalým přínosem pro dějiny Budišova je též bakalářská práce Markéty Cejpkové z roku 2014 sepsaná pod názvem *Rod Baratta-Dragono se zaměřením na JUDr. Richarda Baratta-Dragono*. Tato práce pojednává převážně o historii rodu, jenž měl nad Budišovem patronát bezmála 130 let. Zajímavá kniha, jež je souborem starých pohlednic a fotografií s motivy Budišova, byla vydána v roce 2011 pod názvem *Budišov u Třebíče na starých pohlednicích*. Díky tomuto dílku autorů K. Černého, M. Šustru, M. Chmelíčka a M. Fialky je možné vrátit se až do atmosféry roku 1900, z kterého pocházejí nejstarší pohlednice zde vyobrazené.

Důležitým a málo známým dokumentem mapujícím historii farní budovy je studie Pavla Brodského. Jde o *Stavebně historický průzkum* fary, jenž byl vypracován v roce 2016 jako podklad pro Státní památkový úřad k povolení oprav. Na základě odborného měření a historického bádání předkládá studie zajímavé údaje o historii této stavby. Další informace o dějinách Budišova je možno čerpat z místního periodika – Budišovského zpravodaje - čtvrtletníku, který vydává Úřad městyse Budišov, a to již od roku 1999. Stal se tak nepostradatelným zdrojem informací o historickém dění v obci.

1. Nejstarší dějiny obce a farnosti Budišov

Než se započnu zabývat vymezeným obdobím, považuji za vhodné stručně přiblížit dějiny městečka Budišova a historický vývoj budišovské farnosti.

1.1. Historie Budišova

Budišov u Třebíče - městyse s cca 1200 obyvateli leží přibližně uprostřed mezi městy Třebíč, Velké Meziříčí a Náměšť nad Oslavou, na rozvodí řek Oslavy a Jihlavy v předhůří Českomoravské vysočiny ve výšce 480 m n. m. Dějiny osídlení tohoto kusu Vysočiny začínají někde daleko v době, která po sobě zanechala jenom hrst drobných pazourků a kamenných nástrojů.² Nejstarší písemná zpráva nepřímou se týkající Budišova je z roku 1104, kdy mezi osadami, které byly dány brněnským knížetem Oldřichem nově založenému třebíčskému benediktinskému klášteru, jsou v zakládací listině jmenovány i Dobrutovice, ves, která stála 1 km jižně od Budišova.³ Vzhledem k tomu, že nejstarší část budišovského kostela je z 12. století, lze usuzovat, že v této době stál už také Budišov. Od 12. až do počátku 15. století patřil Budišov pánům z Lomnice. Poslední z nich Budiš se zúčastnil křížácké výpravy do Pruska, kde bojoval 15. července 1410 ve vítězné bitvě u Grunwaldu. Zemřel bez potomků a jeho statky roku 1438 dědí Dobeš z Meziříčí, s nímž se již roku 1414 na ně dohodnul. Ten však umírá roku 1442 taktéž bezdětný, proto statky po něm dědí nejbližší příbuzný Beneš Černoهورský z Boskovic. Jeho tři synové, Protasius (olomoucký biskup), Dobeš a Beneš, prodali roku 1476 tvrz Budišov s Tasovem Petru Mrakešovi z Noskova.⁴ Po něm dědili synové Petr a Jan. Páni z Noskova byli na Budišově do roku 1561. Na žádost Petra Mareše z Noskova, který roku 1500 odkoupil druhou polovinu statku Budišov od svého bratra Jana, Ferdinand I., král český a markrabě moravský, povýšil 14. září 1538 ves Budišov na městečko se všemi k tomu náležejícími právy. Do erbu mu byla dána nově dostavěná věž kostela a v roce 1540 pořízena pečeť se zeleným voskem⁵ a uděleny práva dvou ročních trhů. V letech

² Plichta, Alois, Adolf Rossi a Vladimír Němeček. *Za uměním Vysočiny: baroko na Budišovsku a Tasovsku*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 9.

³ Kratochvíl, Augustin, *Památník slavností čtyřstaletého povýšení Budišova u Třebíče na městečko, 1538-1938*, Budišov: 1938, s. 7.

⁴ Srov. tamtéž, s. 9.

⁵ Barva vosku závisela na hierarchii. Královská města používala vosk červeného na rozdíl od měst poddanských, která pečetila zeleně.

1573-1644 drželi Budišov Berkové z Dubé a Lipého a na Meziříčí. Za jejich správy se staly náboženské převraty a kostel se v době 1527 až 1623 stává luteránským. Poněvadž poslední z rodu, Matyáš Ferdinand Berka, zemřel bez potomků, zdědila vše jeho matka Františka Berková roz. Fürstenberka-Stählingen. Po ní dějí její příbuzní. Po velkých soudech ze strany Berků byli nuceni své dědictví ponechat Rosalii hraběnce Kinské roz. Berkové z Dubé, po niž budišovské statky dědil její nevlastní bratr Václav Albrecht z Vrbna-Bruntálu. Ten však r. 1715 prodal statek Marii Anně hraběnce z Paarů, roz. z Valdštejnů. Za doby hrabat Paarů v Budišově kvetla řemesla a pěstovalo se umění sochařské, stavitelství, zahradnictví.⁶ Jan Václav Paar vyměnil roku 1768 panství Budišov-Tasov za Kardašovu Řečici s baronem Jungwirthem. Baron Jungwirth byl vlastníkem Budišova 22 let, v té době zčásti přestavěl zámek a přijal i nové řešení zámecké kaple. Roku 1794 bylo budišovské panství prodáno poručníky dcer svobodného pána Františka Josefa Jungwirtha c. k. moravskoslezskému guberniálnímu radovi panu Jáchymu ze Stettenhofenu za 150 000 zl. (později byl nový majitel povýšen do rytířského stavu). Rytíř Stettenhofen je znám jako zakladatel nových osad na Moravě.⁷ Ve své závěti z 16. června 1811 rytíř Jáchym nařídil, aby jeho vnuk Jáchym Vincenc rytíř z Barattu a jeho mužští potomci od prvorozeného vládli Budišovem. Jim měl být podřízen i druhý vnuk Karel Jáchym rytíř z Barattu. Dědic však umírá jako nezletilý roku 1816. Panství spravuje matka dalšího nástupce – svého druhorozeného syna Karla – paní Marie Amalie hraběnka z Pöttingu. Její první manžel Vincenc rytíř z Barattu padl v bojích proti Napoleonovi v roce 1809 u Ašpru. Hraběnka proslula svou zbožností a lidumilností. Proto také připravila svého dalšího syna z druhého manželství na kněžskou dráhu.⁸ Paní Amalie hraběnka z Pöttingu umírá roku 1854, za její účasti a zvláště pak po její smrti vládne v Budišově druhorozený syn rytíř Karel Jáchym po otci z Barattu de Dragono. Rodina Barattů vládla v Budišově přibližně 130 let.⁹ Budišovský pokračovatel rodu Karel Jáchym

⁶ Více o výtvarném umění z té doby pojednává: PLICHTA, Alois, Adolf ROSSI a Vladimír NĚMEČEK. *Za uměním Vysočiny: baroko na Budišovsku a Tasovsku*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996.

⁷ Srov. Tajemství zmizelých soch. *Budišovský zpravodaj*, č. 1, 2002, s. 12.

⁸ *Emanuel hrabě Pötting-Persing (1819 v Budišově – 1898 v Olomouci) po studiu filosofie v Jihlavě a Olomouci se od r. 1839 věnoval studiu teologie v Brně. Roku 1868 byl jmenován sídlením kanovníkem v Olomouci, později arcibiskupským komisařem, od r. 1880 proboštem olomoucké kapituly a r. 1886 se stal papežským prelátem. V Olomouci r. 1895 založil vyšší vzdělávací ústav pro české dívky „Pöttingeum“ nákladem 1100 zl. Kládł důraz na vzdělání dívek a žen, neboť tyto jsou základem rodiny. Prelát E. z Pöttingu zemřel v Olomouci, je pohřben v Budišově. Jeho pomník s nápisem v latině stojí v řadě Barattovských náhrobků. Zdroj: Tajemství zmizelých soch. *Budišovský zpravodaj*, č. 1, 2002, s. 13.*

⁹ *Šlechtický rod z Barattu de Dragono pochází ze starobylé vlašské větve s movitými statky v Terra di Livoro v knížectví Salernském a Montefurském. Několik statků rodu se nacházelo také v Neapolsku, které patřilo*

rytíř z Barattu získal v roce 1872 diplom svobodných pánů z Barattů. Po jeho smrti v červnu 1880 nastoupil v Budišově Norbert svobodný pán z Barattu, ale panství vedl jen krátce, pouhé 3 roky. Místnímu kostelu daroval v roce 1880 zvon. Roku 1883 se statků ujala jeho matka a sestra, obě vynikaly dobročinností. Budišovská šlechta nechala roku 1885 opravit sochy Nejsvětější Trojice, z příspěvků velkostatku bylo téhož roku zrenovováno sousoší sv. Václava. Paní Johanna svob. paní z Barattu (1809 – 1904) vlastním nákladem obnovila sousoší Svaté Rodiny (všechny sochy pocházely z doby panování hrabat z Paarů). Zvláštním ustanovením byl následně jmenován dědicem budišovského panství Richard svob. pán z Barattu-Dragono (nar. 7. 3. 1867 v Pollaru), který v té době studoval práva ve Vídni. Po dokončení studia převzal panství po svém dědovi Karlu Jáchymovi a strýci Norbertovi. JUDr. Richart Baratta-Dragono se věnoval hospodářství, na jehož zvelební měl největší zásluhy jeho děd. JUDr. Richard Baratta jistý čas působil jako přisedící Zemského výboru moravského. Poslední majitel budišovského zámku zemřel za pohnutých okolností 12. 3. 1946.¹⁰ Po 2. světové válce byl zámek přestavěn na bytové jednotky a později používán jako škola či sklad textilu. V roce 1972 do své správy získalo zámek Moravské zemské muzeum a zřídilo zde depozitář. S obměnou pánů budišovského panství je také spojena historie výstavby a přestavby panského sídla z původní vodní tvrze, která se poprvé zmiňuje roku 1446, až do dnešní barokní podoby zámku.

1.2. Historie farního kostela, fary, duchovní správy

1.2.1 Kostel

Nejvýznamnější a zdaleka viditelnou stavbou obce je pozdně románský kostel, který je tak nejstarším svědkem minulosti Budišova. O jeho založení lze jen spekulovat. Pravděpodobně zdejší kostel založili třebíčští benediktýni. Tomu by také odpovídalo zasvěcení kostela Panně Marii Nanebevzaté. První písemná zpráva o budišovském kostele je z r. 1414, když Budiš se svou chotí Kateřinou z Czygelheina zdejší chrám

za časů Karla VI. k Rakousku. Po povstání v Neapolsku potomci rodiny přesídlili do Rakouska, kde se jim dostalo povýšení do stavu rytířského. Zdroj: Tajemství zmizelých soch. Budišovský zpravodaj, č. 1, 2002, s. 13.

¹⁰ Tajemství zmizelých soch. Budišovský zpravodaj, č. 1, 2002, s. 14.

rozšířil o kapli sv. Gotharda.¹¹ Svatý Gothard z Hildesheimu je tak druhým patronem zdejšího kostela.¹² Dle současného výkladu vývoje historického urbanismu Budišova se předpokládá, že u kostela se nacházelo opevněné šlechtické sídlo. Neznámo přesně kdy bylo nahrazeno vodní tvrzí v místě dnešního zámku.¹³ Zdejší kostel je náročnou a historicky i umělecky hodnotou stavbou zapsanou v seznamu kulturních památek. Nejstarší částí stavby, pocházející z 12. století, je románská loď chrámu se zaniklou apsidou. Toto stáří dokládají objevená dvě románská okna s ostěním ze zdejší světlé žuly v jižní stěně lodi. Jsou přístupná z půdy jižní lodi. Ze 13. století se dochovala raně gotická stavba – dnešní sakristie. Ve 14. století nad někdejší románskou apsidou vyrostlo gotické presbyterium. Loď byla zvýšena, ale zůstala plochostropá, opatřena gotickými okny, včetně lodního oblouku, jež je vidět z půdy kostela. Z tohoto období je i poslední stavební část – jižní loď, která měla gotickou klenbu, dnes nahrazenou barokní se štukem z éry hrabat Paarů. V 16. století byl kostel rozšířen o renesanční věž o rozměrech 5 x 3,56 m a vstupní portál. Za působení pánů z Noskova r. 1524 byl pro budišovský kostel pořízen velký zvon, vážící 1,3 tuny, dílo mistra zvonaře Matěje. Zvon byl zasvěcen P. Marii a sv. Gothardu a dodnes plní svou funkci. Začátkem 18. století byla loď barokně zaklenuta a značně snížena. Tím byl narušen jednolitý gotický prostor kostela. V baroku byly na nárožích věže na místě původního strážního ochozu osazeny čtyři sochy v nadživotní velikosti v biskupských, resp. opatských mitrách, dílo Alexandra Jelínka. Na každé straně je ciferník věžních hodin. Později je na vrcholu věže umístěn otáčivý obraz - plastika sv. Gotharda a Nanebevzetí P. Marie. Námět na toto dílo, které realizovali Paarové, pocházel pravděpodobně ze Sevilly ve Španělsku. Korouhev je vysoká 4,2 m, v rozpětí 2,5 m a váží 400 kg. Otáčí se kol žerdi, zakotvené ve vazbě. Na barokní výzdobě vnitřku kostela se podílel vídeňský malíř A. Prenner, jenž je autorem dvou velkých obrazů, sv. Jana Nepomuckého a sv. Barbory, umístěných v presbytáři. Hlavní oltář tvoří sochy v nadživotní velikosti, a to spolupatrona kostela sv. opata biskupa Gotharda a po jeho stranách dvou cherubů z dílny Giovanni Guilianiho, jehož dílem jsou též Světloňoši umístění u hlavního oltáře. Titul kostela vyjadřuje vitráž čelního okna – Nanebevzetí P.

¹¹ DVORSKÝ, František. *Vlastivěda moravská II, Místopis Moravy. Jihlavský kraj. Okres Třebický*, Brno: Musejní spolek, 1906, s. 197.

¹² O úctě sv. Gotharda v přemyslovských Čechách pojednává článek J. Žemličky ve sborníku *Světcí a jejich kult ve středověku*. České Budějovice: Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v nakl. Tomáš Halama, 2006, s. 345 – 349.

¹³ BRODSKÝ, Pavel. *Stavebně historický průzkum*. Nepublikovaná studie. Farní úřad Budišov, r. 2016, s. 9.

Marie, jež byla zhotovená r. 1911, a vyobrazení je provedeno podle původního nástěnného obrazu od A. Prennera, který byl nadobro zničen na počátku 20. století nevhodným odložením. Přízední kazatelnu tvoří řečniště ve tvaru čtvrtkoule, pokryté plastickými obláčky s letícím andělem a putti. Vstup na kazatelnu obklopuje obláčkový rám s obdobnou figurální výzdobou. Řezba na kazatelně symbolicky vyjadřuje záchranu z rozbouřených vln života, a to knihou Písma sv. a křížem. Vpravo před presbytářem je kamenná křtitelnice z 19. století, jež obsahuje cínovou nádobu z křtitelnice, kterou podle rytého pamětního nápisu věnoval roku 1672, místní hejtman Ferdinand Frant. Schnobel.¹⁴ Nad křtitelnicí je řezba ztvárňující sv. Antonína Paduánského uctívajícího Krista. Tato řezba i řezba na kazatelně jsou z lípového dřeva, zcela pozlacené a jsou též dílem Giovanni Guilianiho.¹⁵ Součástí chrámu je od r. 1880 socha P. Marie Lurdské, zhotovená v Paříži¹⁶ a též volně umístěná socha sv. Judy Tadeáše, dílo Jiřího Marka z roku 1949. Kolem kostela jsou mezi opěrnými pilíři hrobky s náhrobními pomníky rodu Pötting-Persing a Barattů. Na zdi jsou epitafy rodiny Stettenhofenovy, Jungwirtovy a paní Marie Terezie z Mihoukovic, rozené z Kettenu, jež byla matkou paní Stettenhofenové. U kostela je pohřben budišovský rodák, prelát olomoucké kapituly, hrabě Pötting-Persing.¹⁷ Ke kostelu, obklopenému hřbitovem, vede barokní brána se železnou mříží a dvěma ležícími anděly od L. Martinelliho. Před hřbitovní bránou je prostranství, na jehož východní straně stojí fara. Před ní se nachází socha P. Marie zhotovená roku 1883 Čeňkem Suchardou. Byla pořízena nákladem výpomocného spolku „Včela“. Původně byla orientovaná na náměstíčko se zády ke kostelu. Po rekonstrukci a vyvýšení sochy na sloup v r. 1990 se orientace sochy obrátila čelem ke kostelu. V přilehlém parčíku se nachází sousoší Nejsvětější Trojice, socha sv. Jana Nepomuckého a sv. Josefa.

¹⁴SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Praha: Academia, 1994, s. 303-304.

¹⁵srov. ŠOUKALOVÁ, Marie. Perly baroka v Budišově, *Příloha budišovského zpravodaje*, č. 4, 2003

¹⁶Na hlavním oltáři kostela bývala mariánská socha od výstavby chrámu ve 14. století jako symbol hlavního zasvěcení. V době baroka byla doplněna dvěma adorujícími anděly a obrazem s námětem Nanebevzetí P. Marie. Při požáru r. 1850 došlo k rozsáhlému poničení obrazu. Později za působení P. Klippla byla přemístěna socha sv. Gotharda z vedlejší kaple na hlavní oltář, gotická oltářní socha zmizela neznámou kam. Proto pro chám byla pořízena P. Maria Lurdská. Zdroj: Madona-Immaculata. *Budišovský zpravodaj*, č. 2, 2002, s. 14.

¹⁷Srov. PAVLÍČEK, Karel, *10 let od ukončení rekonstrukce kostela Nanebevzetí P. Marie a Sv. Gotharda v Budišově u Třebíče*, Farní úřad v Budišově, r. 1993.

1.2.2 Fara

I farní budova prošla po staletí svým vývojem. Fara jako obydlí faráře v Budišově jistě existovala již ve středověku. O počátcích dochované stavby bez hloubkového průzkumu lze se jen domnívat. Stavba je hypoteticky datována do 17. století a její výstavba spojená s rekatolizací duchovní správy na budišovském panství. Fara totožná s dochovanou stavbou podle všeho existovala k roku 1662. Nejstarším známým údajem o podobě budišovské fary je zápis z vizitace Budišova děkanem z Velkého Meziříčí právě z roku 1662. Vizitační zápis o dřevěné faře se dá vyložit tak, že byla patrová a roubené bylo patro.¹⁸ Časovou oporou jsou tu výsledky dendrochronologického výzkumu – jedlové trámy roubení západní stěny chodby jsou ze stromů pokácených v letech 1697/1698, což vypovídá o bližší neznámé obnově starší dřevěné konstrukce. Nejstarší vyobrazení fary a kostela známe z mědirytiny J. Strčanovského z Velkého Meziříčí z roku 1783. V roce 1804 byl pořízen podrobný popis fary, která částečně odpovídá již současnému stavu. Spolehlivě doloženou stavební úpravou fary je obnova po požáru v roce 1850. Tehdy shořely šindelové střechy i krovy fary a hospodářské budovy. Nynější krovy obou staveb byly shodně dendrochronologicky datované do roku 1849/1850. K poškození obezděného roubení patra však nedošlo.¹⁹ Šindelové pokrytí střechy v té době nahradila pálená taška. Od roku 2012 je farní budova zapsána v seznamu národních kulturních památek.

1.2.3 Duchovní správa

O počátcích duchovní správy můžeme pouze spekulovat. Kostel tedy existoval už kolem poloviny 12. století a s tímto obdobím lze také spojovat vznik církevní obce v Budišově. Původně založená farnost náležela pod církevní pravomoc třebičskému klášteru, který dosazoval i kněze na zdejší faru.²⁰ První zmínka o zdejších faráři je až z roku 1401 a je zapsaná v městské knize Velkého Meziříčí. Budišovský farář *Stanislav* tehdy koupil Frenzlův dům u tamního hřbitova pro sebe a sirotky rytíře Racka z Kojetína („...honorabilis vir dominus Stanislaus plebanus ecclesie de Budyssow...“).²¹ K r. 1446

¹⁸ BRODSKÝ, Pavel. *Stavebně historický průzkum*, s. 9.

¹⁹ Tamtéž, s. 11.

²⁰ Srov. DVORSKÝ, František. *Vlastivěda moravská, Okres Třebický*, s. 197.

²¹ Srov. KRATOCHVÍL, Augustin. *Památník*, r. 1938, s. 16.

je datovaná zpráva o podaci budišovského kostela a kaple Benešem z Boskovic a jeho obdržení od Dobeše z Meziříče. Z toho lze usuzovat patronátní právo majitele panství vůči kostelu. R. 1466 byl farářem *Jan z Budišova*. O dalším duchovním správci se farní kronika zmiňuje ve jméně *Vincence*, který byl farářem v letech 1524 - 1527. V době nekatolických majitelů budišovského panství je od r. 1561 farářem *Šimon*. Po náboženském obratu byl Budišov přiřazen do Rudíkova.²² A tak dalším duchovním je zmiňován *Martin Klement Hlinecký*, farář rudíkovský, administrátor v Tasově a Budišově, působící v letech 1623 – 1633. Jmenovaný správce posvětil znovu kostel a vykonal obřad usmíření. Roku 1633 je jako budišovský farář zmiňován *Jan Jeroným Hlaváč*, administrátor fary v Třebíči a roku 1635 *Jan Pihavý*. Kolem r. 1650 byl farářem budišovským *Vavřinec František Bendera*, jenž byl též farářem tasovským. V roce 1658 obdržel Budišov svou řádnou správu a v letech 1658-1662 byl samostatným duchovním správcem řeholník *P. Jiří Lampertini*. Po něm *Matěj Sas* a r. 1662 byl farářem ustanoven *Václav Kučal*, jenž z Rudíkova spravoval též farnost tasovskou. Od r. 1663 do r. 1672 je místním farářem *Daniel Kolejka*, který založil r. 1668 matriku úmrtí a domácí památní knihu. Od r. 1672 až do srpna r. 1684 byl na Budišov instalován *František Xaver Hrdlička*, od září téhož roku až do října 1686 má na starost duchovní správu *Leonard Ludvík Franz*. Po něm od až do r. 1689 sloužil zde *Kristián František Antonín Daněk*. Dalšími byly *Vojtěch Innocenc Formandl* (1690 – 1714), který začal psát matriku narozených r. 1699, dále *Šimon Tadeáš Grosinger* (1716-1729), Pak *Matěj Bohumil Blahovec* (1729-1746), dříve farář netínský. Po něm se stal farářem *Antonín Bernardus Zelníčka* (1746 – 1779), jenž je pochován v kryptě budišovského kostela. Dále byl na Budišov investován *František Pšenčík* (1779 – 1781), jenž byl 4 roky kooperátorem při dřívějším faráři a 2 roky administrátorem. Je též pochován v hrobce pod kostelem. Po něm byl ustanoven *Tomáš Novotný* (1781 – 1828), narozený v Námči. Jeho nástupcem byl *František Beneš* (1828 -1835) a *Matiáš Košťál* (1835 – 1838), který zemřel náhle raněn mrtvicí. Po něm nastupuje *František Nejedlý* (1838 – 1859), který se roku 1849 stal zároveň děkanem trebičským. Často je zmiňován v souvislosti s požárem kostela a fary v r. 1850 jako mecenáš, jenž se zasloužil o nápravu škod spáchaných požárem. Po něm byl instalován *Jan Klippl* (1859 – 1878), rodák z Hrotovic. Je zakladatelem Kroniky

²² HRDLIČKA, Alois. *Topografie diecese brněnské*, Papežská knihtiskárna beneditk. rajhradských, Brno, 1906, s. 890.

farnosti budišovské od roku 1466.²³ Z Budišova odchází do Velkého Meziříčí, kde se stal farářem, děkanem, arciknězem a čestným kanovníkem královské kapituly brněnské. Ale nezapomíná na budišovskou farnost a zúčastňuje se všech důležitých aktů spojených s kostelem či svěcením soch. Přichází *Karel Ferdinand Bezstarosti* (1878 – 1897), který r. 1878 založil farní knihovnu pro lid, odešel z Budišova do Bohutic, odkud přichází *Augustin Nezval* (1897 – 1915).

Farnost původně spadala pod diecézi Olomouc, arcidiecézi pražskou. Poté, co církevními reformami v roce 1777 byla olomoucká diecéze povýšena na arcidiecézi spravující moravskou církevní provincii a podřízena jí byla nově založená diecéze brněnská, náležela farnost Budišov právě tam. Budišovská parochie byla ponejvíce součástí velkomeziříčského děkanství, což se však v průběhu dějin měnilo, stejně tak se měnil počet přífařených obcí. Podle zápisu ve farní kronice z r. 1870 náležely do farnosti kromě městečka Budišov (kam příslušeli též obyvatelé zámku a k panství náležícího statku Holeje a mlýnu Kundelov) také obce Hodov, Nárameč, Kamenná, Rohy, Studnice a osady Mihoukovice, Klementice a Doubrava.

S vývojem písemnictví, potřebou uchování listin a rozlišování stupňů důležitosti jednotlivých písemností se prosazoval důraz na podobu pečeti i v církevním prostředí. Pečeti, zvláště farní pečeti, byly neodmyslitelnou součástí kancelářské a úřední činnosti až do počátku 20. století, kdy byly nahrazeny razítky.²⁴ I budišovská farnost měla své pečeti.²⁵ Dochované je pouze jedno pečetidlo pocházející z 18. století. Jde o oválnou obrazovou pečeť, na níž je obraz sv. Gotharda a na jejím obvodu nápis: SIGILUM ECCLISIAE BUDISCHOWIENSIS (*sic!*).²⁶ Od poloviny 19. století je zaznamenáno, že Farní úřad v Budišově používá ke své úřednické či evidenční činnosti razítka, jejich vyobrazení se v průběhu času mění. Byl uchován i znak budišovské farnosti a kostela, avšak bez bližšího datování či informace o jeho původu. Znak vystihuje dvojí zasvěcení kostela, a to Nanebevzetí P. Marie a Sv. Gothardu. Výklad znaku: Na modrém štítě bílá (stříbrná) lilie jako symbol P. Marie, nad zlatým (žlutým) měsíčním srpem jako

²³ Srov. Kronika farnosti Budišovské, s. 35. Uložena na Farním úřadu Budišov.

²⁴ PRAJKA, Miroslav. *Ikografické aspekty církevní sfragistiky na Moravě v 18. a 19. století*, Diplomová práce, nepublikováno, Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, r. 2011, s. 7.

²⁵ Diecézní archiv biskupství brněnského Rajhrad. Fond Farní úřad Budišov, Inventář fary a kostela, r. 1915, inv. č. 5.

²⁶ V současné době je pečetidlo uloženo na Farním úřadě v Budišově.

symbolem Nanebevzetí. Po stranách zlatá (žlutá) berla biskupská, vlevo s bílou rouškovou na znamení, že sv. Gothard byl nejprve opatem a pak biskupem. Nad štítem černý klobouk se šňůrou a jedním třapcem jako hodnostní označení představeného farnosti. Tento znak, vytepaný do mědi, je zavěšen nad vchodem do sakristie kostela.

2. Farnost na počátku 20. století za Rakousko-Uherska

2.1. Nábožensko-politická situace v uvedené době

Česká země na začátku 20. století spadala pod habsburskou monarchii Rakousko-Uherska, které už od roku 1848 vládnul císař František Josef I. Když v roce 1916 zemřel, na trůn usedl Karel I. V roce 1918 se říše rozpadla.

V Rakousku-Uhersku fungoval tzv. austrokatolicismus, státem přinucené a chtěné spojenectví „trůnu a oltáře“. Státu toto spojenectví přinášelo výhody, ale ne toliko církvi. Přesto někteří biskupové tento způsob koexistence církve a státu preferovali. V českých zemích byla církev chápána jako instituce, která pomáhala udržovat staré pořádky, která stála na straně habsburské monarchie.²⁷ Podle papežského privilegia biskupy jmenoval císař. Vybíral si zpravidla příslušníky německých šlechtických rodin, pokud bylo nutno volit jinak, bylo pečlivě přihlíženo k tomu, aby biskupský úřad byl svěřen osobám věrným dynastii a jejímu chápání funkce náboženství.²⁸ Nedovedli se náležitě sblížit ani s prostým klérem, ani s lidem. Církev v této době bojovala s následky osvícenství a moderními proudy. Nejen v mimocírkevních, ale i v církevních kruzích Čech a Moravy již v 19. století sílila národnostní obroda. Nebyl to však národnostní boj proti všemu německému nýbrž proti německému bezpráví v českých zemích. Vnější projevem tohoto programu byly velké lidové pouti na Velehrad a na Svatý Hostýn, nadále na Moravě přetrvávala úcta k sv. Janu Nepomuckému (ač v Čechách byl již od 19. století svatojánský kult pasé) a svatým Cyrilovi a Metodějovi.²⁹ Byla vydávána církevní periodika s národní tematikou.

Po náboženské stránce spadala farnost Budišov do velkomeziříčského děkanátu v diecézi brněnské. Na biskupském stolci byl od r. 1882 František Saleský Bauer (pozdější arcibiskup olomoucký a kardinál).³⁰ Farní kronikář hodnotí Bauera jako dobrého pastýře, výborného učitele a dobrotivého otce kněžstva a svého lidu, a to pro své osobní schopnosti, hluboké nadání, důmysl a prozíravost. Když byl v r. 1904 jmenován arcibiskupem Olomouckým, i budišovská farnost se s ním loučila. Ve farní kronice je uvedeno:

²⁷ Srov. POLC, Jaroslav V. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*. Praha: Katolická Teologická Fakulta Univerzity Karlovy 1995. s. 97.

²⁸ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin*. Repr. Praha: Zvon, 1991, s. 221.

²⁹ Srov. POLC, Jaroslav V. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*, s. 95.

³⁰ Dr. Teol. František Saleský Bauer byl jmenován dne 22. 6. 1892 čestným občanem Budišova.

13/5 jel nově jmenovaný kníže-arcibiskup Olomoucký nejd. arcipastýř naposledy Budišovem po dráze do Rudíkova, kde v Třebíčském děkanství naposledy chtěl udělovati sv. biřmování. Ku vyzvání faráře dostavilo se veliké množství farníků i z obcí přiřazených se svými představenstvy ve slavnostním obleku na stanici Budišovskou již před 10tou hod. dopolední, kde též ot. ppi učitelé a zástupce p.t.p. patrona se sešli, aby naposledy milou tvář svého arcipastýře uviděli, od něho poslední biskupské požehnání si vyprosili a úctivě a vroucně s ním se rozloučili.³¹

Novým biskupem brněnským byl 17. dubna 1904 jmenován hrabě Pavel Huyn,³² doktor bohosloví, filosofie a práva. Měl německorakouské smyšlení a česky hovořil velmi nedokonale. Diecézi obohatil o nové řeholní společnosti, o redemptoristy, karmelitány, salvatoriány, obláty a sestry svatého Rafaela. Sám v roce 1915 založil diecézní kongregaci sester Těšitelek.³³

2.2. Stav a život farnosti

Na počátku století se každý občan Budišova hlásil k nějakému náboženskému vyznání. Většina obyvatel budišovské farnosti se podle sčítání lidu v roce 1900 přihlásila ke katolickému náboženství, slovy čísel šlo o 3 002 obyvatel, což činilo tak 99,6%. K židovskému náboženství se přihlásilo 12 obyvatel v obci Budišov.³⁴ Knězem ve farnosti v té době byl Augustin Nezval, který zde svůj úřad nastoupil roku 1897 a zastával ho až do roku 1915, kdy 22. dubna náhle umírá. Je pochován na budišovském hřbitově do kněžského hrobu. Administrátorem farnosti je dočasně jmenován místní kaplan P. Karel Potáč. Od července je na budišovskou faru ordinován Augustin Kratochvíl. Budišovští faráři v té době měli též kaplana, který pobýval na faře a pomáhal s duchovní správou farnosti.

³¹ Kronika farnosti budišovské, s. 97.

³² Více o biskupu Pavlu Huynovi pojednává bakalářská práce Pavliny HOLASOVÉ *Biskup Pavel Huyn a jeho podíl na založení Kongregace Sester Těšitelek Božského Srdce Ježíšova*. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Praha, 2017.

³³ POLC, Jaroslav V. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*, s. 97.

³⁴ Srov. Kronika farnosti budišovské, s. 107. K porovnání možno použít informace o sčítání lidu na území České republiky - viz: https://www.czso.cz/csu/czso/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_i_ [cit. 2018-02-08]

V Budišově se austrokatolicismus projevoval ponejvíce tím, že byla v kostele slavena císařská životní jubilea či rekviem za zemřelé členy císařské rodiny. V kostele se oslavovalo i jubileum panování císaře Františka Josefa I. Roku 1898 byly oslavy padesátiletého jubilea zrušeny pro zavraždění císařovny Alžběty, avšak v roce 1908 už opět konala slavná mše svatá, zaznělo Te Deum a slavnostně vyzváněly zvony.³⁵ Oslav se podle pamětních zápisů účastnili věřící vždy v hojném počtu, jak však toto slavení přijímali, zůstává otázkou.

Nejvýznamnějším místem farnosti býval vždy kostel. Zde se odbývalo to podstatné pro život farnosti. Konaly se tu bohoslužby, křty, svatby, pohřby. Farníci svoji víru ale prožívali i vně kostela. V té době velice kvetla lidová zbožnost. Veliký důraz byl kladen na obnovu a výstavbu nových křížů a božích muk, stavěly se či opravovaly kapličky a zvoničky.³⁶ Nové kříže nechávali vystavět farníci u svých pozemků a měli nad nimi též patronát. Slavnost svěcení se vždy odbývala v četném počtu věřících s vhodnou promluvou světícího faráře či kaplana. Vnější projevem víry byla i účast na průvodech. Konaly se pobožnosti s průvodem za dobrou úrodu, jubilejní průvody v okolí kostela na získání jubilejních odpustků. Byly pořádány poutě – na Křemešník, sv. Hostýn, Velehrad. Též do Lurd či do Říma se vydalo několik poutníků z farnosti. Konala se také křesťanská cvičení, která spočívala ve výkladu katechismu. V roce 1904 bylo po třicetileté přestávce opět obnoveno křesťanské cvičení v Mihoukovicích. Ke svatému přijímání se přistupovalo zřídka, obvykle třikrát do roka o velkých svátcích. Proto se ke svátosti smíření, která tomu předcházela, přistupovalo podle předem stanoveného pořádku dle obcí a životního stavu, např. jeden den svobodná děvčata z Hodova, další den mládenci a muži z Budišova atd. I Budišov se dočkal lidových misí, které přispívaly k náboženské obrodě farnosti a to v r. 1902 a dále v listopadu roku 1911, kdy do Budišova zavítali redemptoristé z Brna.

Do chrámu byly s oblibou pořizovány, buď darem či koupí, sošky k všeobecnému uctívání. Roku 1906 byla kostelu darována soška Pražského Jezulátka, v roce 1912 byla zakoupena socha Nejsvětějšího Srdce Páně,³⁷ jež do r. 1917 stála na oltáři

³⁵ Srov. tamtéž, s. 110.

³⁶ V roce 1898 Mihoukovicích postavena zvonička a vysvěcena kaplička se sochou sv. Josefa, v roce 1906 v Rozích na místě původní šindelové zvoničky postavena nová kaple, zasvěcena Nejsv. Srdci P. Ježíše. Srov. Kronika farnosti budišovské, s. 133.

³⁷ Socha pochází ze sochařské dílny z Sv. Ulrich-Grödenu, město v Jižním Tyrolsku v severní Itálii.

v boční kapli. V tomto roce byla postavena na pilíř v lodi blíže křtitelnici a na vedlejší pilíř téhož roku zakoupena socha sv. Josefa ze stejné dílny. Týž rok byl za 200 K pořízen velký kříž a zavěšen na pilíř mezi kazatelnou a vedlejším vchodem, kde se nachází doposud. Socha P. Marie Lurdské stávala do r. 1912 na vítězném oblouku proti kazatelně, poté přemístěna nad prostřední gotický oblouk lodi. Od r. 1917 postavena socha na oltář v boční kapli sv. Gotharda a po stranách umístěny dvě menší sochy sv. Anežky a sv. Ludmily. Zde se konaly májové pobožnosti.

Ve farnosti byla roku 1878 farářem Karlem Bezstarosti založena farní knihovna pro lid.³⁸ Na sklonku století je evidováno 446 svazků knih asketických i zábavných. Byl pořízen katalog knih, vedena finanční evidence stran darů a vydání za nákup nových knih či statistika výpůjček vypovídající o počtu čtoucích rodin, těch bylo k roku. 1898 na 137 a přečteno za jedinou zimu přes 500 knih. Horlivost ve čtení neochabovala a v r. 1903 bylo evidováno 180 čtoucích rodin a přečteno na 700 knih. V průběhu dalších roků bylo do knihovny investováno a pořízeny nové knihy. Finančními přispěvateli byli ponejvíce patron kostela a výpomocný spolek Včela.

O opravách chrámu či fary, finančních vydáních či stavebních obnovách vedl jednání Kostelní konkurenční výbor. Výbor tvořil majitel panství, jemuž patřila práva patronátní, místní farář a dalších 7 členů. Pamětní kniha farnosti dokládá, že na počátku 20. století bylo farářem Augustinem Nezvaalem velmi usilováno o rozšíření kostela, byly vyhotoveny nové plány a předloženy rozpočty Dne 6. října 1910 bylo na zasedání Kostelního výboru rozhodnuto „nepřistavovati, nýbrž jen obnoviti, opravití. Stalo se tak přičiněním jediného člena výboru, který ostatní 4 členy přemluvil, p. patron ve své svobodě a zvyku, nikdy proti přání obyvatel nejednati, povolil.“³⁹ A tak roku 1911 a 1912 byl chrám částečně opraven, byla upravena vrchnostenská oratoř s pseudogotickými prvky zvenčí, v sakristii upraveno okno a pozměněn vchod, v presbytáři střední okno za oltářem zazděné proraženo a celý presbytář vymalován. Oltářní obraz Nanebevzetí P. Marie nahrazen barevnou okenní vitráží spolu s dalšími čtyřmi okenními tabulemi v presbytáři, které znázorňují Zvěstování P. Marie, Korunování P. Marie, sv. Jana

³⁸ Kronika farnosti budišovské, s. 97: „...aby totiž malý i dospělý za dlouhých podzimních i zimních večerů dobrým křesťanským čtením mysl svou šlechtil a srdce vzdělával a proti zlému čtení opatřen byl čtením dobrým“.

³⁹ Kronika farnosti budišovské, s. 112.

Nepomuckého a sv. Cyrila a Metoděje, vše z dílny Benedikta Škardy z Brna.⁴⁰ Též pořízeny nové pneumatické varhany, jež zhotovil Vojtěch Káš, varhanář z Brna. Nové budišovské varhany byly 16. května 1912 posvěceny velkomeziříčským děkanem Františkem Florianem z Tasova.

Svůj život s vírou prožívali farníci i organizováním se v různých náboženských spolcích. Na počátku století byli farníci spolčováni v III. řádu sv. Františka, bratrstvu sv. Rodiny, Armádě sv. Kříže či Apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje a v Kostelním bratrstvu ustavičného klanění.⁴¹ Činný byl spolek Bratrstva živého růžence, jehož počet členů v r. 1905 čítal přes 600. Spolek konal sbírky pro farní účely, např. byl zakoupen nový mariánský ornát, opraven misijní dřevěný kříž a finančně podporovány misie konané ve farnosti v roce 1911. Růžencové bratrstvo vyvíjelo také modlitební aktivitu a na jednotlivé Růže bratrstva bylo myšleno v mešních úmyslech. Svou činnost vykazoval od r. 1871 výpomocný spolek Včela, jenž se též finančně podílel na chodu farnosti, z jeho darů bylo pořízeno některé kostelní či farní vybavení (kalich, knihy do farní knihovny, oltář pro sochu Božského Srdce). Sdružení venkovské omladiny na Moravě a ve Slezsku bylo v Budišově založeno v roce 1913 a již tentýž rok spolek čítal kolem 100 členů. O rok později byla v Budišově založena katolická sportovní organizace Orel. Na počátku století tu byly zvláštní nadace pro školu a varhaníka, nadace zemřelého rodáka P. Šuly na zakoupení českých katechismů, nebo nadace pro chudou školní mládež.⁴²

O válečné vřavě, ač se jednalo o velkou událost, mnoho farní pamětní kniha neuvádí. Jistě tato skutečnost měla velký vliv na duchovní život, neboť odvedení muži, nedostatek pracovních sil, zúžené či zrekvírované zásoby poznamenaly každého. Byly hojně slouženy mše svaté za ochranu odvedených mužů s prosbami o brzký návrat i rekviem za padlé vojáky. Válka měla na život farnosti po stránce ekonomické neblahý vliv, a to i na samotného faráře. O tom svědčí zápis ve farní kronice, která uvádí:

⁴⁰ *Benedikt Škarda (1840-1912) byl majitelem sklárny a také Uměleckého závodu pro malbu na skle, založeného v Brně v roce 1863. Zabýval se především výrobou vitráží, ale také leptáním, broušením a dalšími úpravami plochých skleněných tabulí. Podle reklamy z roku 1892 vyráběla jeho dílna sídlící v Brně v Kopečné ulici malovaná okna kostelní, sklomalby, leptané tabule, broušené tabule, broušená skla, umělé dekorace na tabulovém skle.* Zdroj: http://mozaika.vscht.cz/data/autor_skarda_benedikt.html [cit. 2017-10-24].

⁴¹ srov. HRDLIČKA, Alois. *Topografie diecese brněnské*, Brno: Papežská knihtiskárna benediktů rajhradských, 1906, s. 391.

⁴² Srov. tamtéž

„R. 1916 a 1917 bylo nejhůře. Tu, ač byl zde i p. kaplan, nebylo pšeničné mouky, rýže, masa, čočky, hrachu aj. Některý čas jedli jsme všechno ze žitné mouky; z nedostatku mne vytrhl žid Grünberger z Třebíče, který zadarmo mi dával rýži, mouku a krupici, pro maso jezdila služebná až do Kralic.“ a jinde je uvedeno „Lidé dělali se zatajenými zásobami výnosné obchody a také faráři ničeho neprodali, ač měl a držel peníze na zaplacení. To činili ne z nenávisti k svému faráři, ale ze studu, aby neviděl, jak nesprávně a lichvářsky prodávali.“ Je možno říci, že válka měla veliký vliv na ekonomiku i morálku celé farnosti. Válečné rekvizici zvonů se nevyhnula ani budišovská farnost. V roce 1915 byl pořízen soupis všech zvonů a 6. prosince téhož roku byl z věže kostela shozen a vojenskému účelu darován menší zvon z roku 1880. Na kostelní věži a věžičce tak zůstaly 4 zvony. V květnu 1917 byl dle požadavků c. k. ministerstva vojenství sňat z věže další zvon, větší z r. 1880, s nápisem KE CTI NEPOSKRVNĚNÉHO POČENÍ BLAHOSLAVENÉ PANNY MARIE A SV. GOTTHARDA a ze sanktusníku pozdvihováček z r. 1850. Zároveň obec Studnice odevzdala obecní zvon z r. 1800, Nárameč též vydala cenný zvon z r. 1730. Kundelov vydal ze své zvoničky zvonek s datací 1870, taktéž Klementice odevzdaly zvonek. I Hodov přenechal vojenským účelům zvon z r. 1869, doposud visící v kapličce. Ještě v srpnu téhož roku byl z věže kostela sňat zvon umíráček z r. 1767 s nápisem S. JOSEPHE, ORA PRO NOBIS, opět pro válečné záměry. A tak zůstal na věži pouze zvon největší, jenž skoro 400 let zvonil a svolával ke službám Božím. V prosinci roku 1918 byly koupeny zvony železné, pro Studnice a Hodov na zvonici, pro Budišov pozdvihováček, V následujícím roce ještě pro Mihoukovice a Klementice. Vše pořízeno z darů fyzických osob nebo obcí, či z veřejných sbírek. *Všechny zvony jsou bez nápisu, beze jména a byly dány bez oslav na věžky a zvonice, nemají hlasů kovů vzácnějších, ale zní zato železným hlasem svobody. Železných zvonů nikdo nevezme a svobody a osvobození též ne.*⁴³

⁴³ Kronika farnosti budišovské, s. 152.

2.3. Propojení farnosti a obce

Protože byla Pamětní kniha obce Budišova založena až r. 1924, musíme se spokojit se zlomky zpráv obsažených ve farní a školní kronice, či ze zápisů obecního zastupitelstva a školních kronik uložených v okresním archivu.

Na počátku století již existovala instituce obecních zastupitelstev. Volební období tehdy bylo tříleté. Ze zápisů obecního zastupitelstva plyne, že r. 1902 byl starostou V. Chyba. Po volbách v r. 1904 se stává starostou J. Machát.⁴⁴ Správcem budišovské školy a též varhaníkem je Jan Tvarůžek, později roku 1909 obě funkce přebírá František Honz. Protože v té době bylo takřka veškeré obyvatelstvo římskokatolického vyznání, tvořili obec vlastně sami farníci. Všechny významné události se odehrávaly ve spojení obce, farnosti a školy, popř. se přidali v obci působící spolky. Ať už se jednalo o uvítání významných hostů, slavení císařských jubileí či obecních událostí. Proto čím žila farnost, dotýkalo se též více či méně samotné obce. Ve škole bylo náboženství povinným předmětem, které vyučoval farář nebo kaplan. Konalo se každoroční přezkoušení, a to p. farářem, v případě vizitace panem děkanem. Též představenstvo obce bylo vyzýváno, aby se zkoušek zúčastnilo.⁴⁵ Rovněž známkou silné spojitosti bylo slavnostní žehnání nových obecních budov, jako je škola či hasičská zbrojnice. Bylo vždy velikou událostí, když do farnosti zavítal diecézní biskup buď u příležitosti vizitace či udělování svátosti biřmování.

Čistě obecním spolkem byl Dobrovolný sbor hasičský, který v Budišově založil roku 1890 ředitel velkostatku Emil Silvestr. Prvním předsedou sboru se stal JUDr. Richard svob. pán Baratta-Dragono. Spolkem národně obrodným byla v obci Národní jednota pro jihozápadní Moravu, která byla v r. 1904 v Budišově založena. Organizace Sokola v obci působila od r. 1913.

Válečná rekvizice zvonů se nevyhnula ani budišovskému školnímu zvonku, který byl odevzdán 6. srpna 1917 v chlapecké měšťanské škole v Třebíči. Stejnému osudu neušel zámecký zvonek z roku 1761.⁴⁶

⁴⁴ SOKA Třebíč, Fond Archiv obce Budišov, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva – ev. č. 358.

⁴⁵ DABB Rajhrad, Fond Farní úřad Budišov, Pořádek služeb Božích. 1906-1913, inv. č. 38.

⁴⁶ SOKA Třebíč, Fond Škola Budišov (1872-1956), Školní kronika, ev. č. 5.

Po celou dobu světové války nebylo voleno obecní zastupitelstvo, úřadoval tedy výbor zvolený v únoru 1913. Mezi zvolenými členy byli také majitel panství baron Richard Baratta a místní farář P. Augustin Nezval.

3. Farnost v období prvorepublikovém

3.1. Nábožensko-politická situace v uvedené době

Konec první světové války v r. 1918 přinesl podstatné změny na mapě Evropy. Zaniklo Rakousko-Uhersko a z jeho trosk vzniklo několik národních států. Jedním z nich byl i stát Československo. Austrokatolicismus bývalého mocnářství měl za následek, že lidé v mladé republice svůj hněv adresovaný nejprve Rakousku, adresovali také směrem ke katolické církvi. Bylo raženo heslo „Po Vídni Řím!“ Vandalské zničení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí bylo signálem k živelnému účtování s Římem, s katolicismem.⁴⁷ Československo se začalo profilovat jako protikatolický stát. Nejvíce se to projevilo výstupy z římskokatolické církve a vznikem Církve československé, jež založili nespokojení kněží, ti vydali provolání k národu, aby opustili římskou církev a vstoupili do církve národní. Sítilo napětí mezi Čechy a Slováky, kteří kritizovali Čechy za protináboženské chování. Celostátně byl napjatý i vztah mezi Němci a Čechy v pohraničí, což mělo neblahý dopad v pozdější době. I když nedošlo k provedení rozluky církve od státu, byly přesto staré rakouské zákony pozměněny způsobem pro církve ještě více nepříznivým. Počátkem dvacátých let se náboženský život v mladém Československu už dosti ustálil. Na školách byla výuka náboženství povinná pro děti rodičů hlásících se ke státům povoleným církvím. Státem byly svoleny rozvody i rozluka manželství, uzavíraly se občanské i církevní sňatky, musely se proto vést dvojí matriky. Katolická církev již připouštěla pohřeb žehem, i když se většina kněží proti němu dosud stavěla. V roce 1927 se podařilo sjednat mezi státem a Svatým stolcem dohodu o nejdůležitějších otázkách církevně-politických tzv. „Modus vivendi“, který upravoval vztah mezi Československem a Římskokatolickou církví.⁴⁸ Přesto prezident Masaryk nadále zůstává protikatolický. Kněžské semináře byly v letech 1919 – 1929 poloprázdné. Tak povstala v diecézním kněžstvu generační mezera.⁴⁹ Státem byly zrušeny tři mariánské svátky, a to 2. únor, 25. březen, 8. září, byl zrušen zemský svátek sv. Jana Nepomuckého, pro Slovensko ustanoven zemský svátek sv. Cyrila a Metoda a byly zavedeny památné dny 28. října, 5. - 6. července a Svátek práce.⁵⁰ V roce 1935 se konal

⁴⁷ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin*, s. 239

⁴⁸ Více o tématu pojednává publikace autorů: ŠMÍD, Marek, Michal PEHR, Jaroslav ŠEBEK a Pavel HELAN, ed. *Československo a Svatý stolec*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2015.

⁴⁹ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin*, s. 248.

⁵⁰ Tamtéž, s. 242.

v Praze katolický sjezd, který velmi prospěl rozvoji vnitřního náboženského života. T. G. Masaryk byl prezidentem ČSR v období 1918-1935, poté byl zvolen Edvard Beneš.

V čele brněnské diecéze byl od r. 1916 sídelní biskup Norbert Jan Nepomuk Klein. Byl mírný a národnostně nezaujatý. Po převratu, ač jinde opouštěli biskupové své stolce, zůstal biskupem pro svoji oblíbenost v Brně až do roku 1926. Tehdy po zvolení velmistrem Německého řádu, biskup Klein dobrovolně rezignoval, usadil se v Bruntálu, kde 9. března 1933 zemřel.⁵¹ Budišovský farář při jeho odchodu z biskupského stolce napsal: *...odešel z Brna nedoceněn, byl velmi laskavý, dobrý a svědomitý biskup. Ponechal po sobě krásnou památku v srdcích kněžstva. Odešel z očí, ale v srdci zůstal. Neměl nepřátele.*⁵²

V roce 1924 byl jmenován pomocným biskupem brněnské diecéze Josef Kupka, který se později stal jejím ordinářem. Úřadu sídelního biskupa se Josef Kupka ujal až v roce 1931. V době jeho působení vzrostl počet kněžských povolání. Mimo jiné se potýkal s národností otázkou v semináři, obzvláště v době blížícího se nástupu k moci Adolfa Hitlera.

3.2. Život ve farnosti

V celém tomto období je budišovským duchovním správcem Augustin Kratochvíl. S vedením farnosti mu vypomáhají často se střídající kaplani. Od března 1930 až do září 1939 zůstává místo kaplana neobsazeno.

I budišovskou farnost nová politická situace ovlivnila. Přestože se v Budišově rozhojnila národní budítelská osvěta, nebyl zde úbytek věřících žijících ve farnosti nijak znatelný. Farní úřad v Budišově zaznamenal pouze dva výstupy z Římskokatolické církve, oba z Náměče. V Knize změn náboženství v Budišově je zaevidováno v období 1919 – 1938 celkem 181 církevních výstupů či přestupů (nejčastěji k Církvi československé), kdy šlo o jedince v budišovské farnosti pokřtěné, ovšem žijících mimo budišovskou církevní obec. Jednalo se o obyvatele větších měst jako Brno, Hradec Králové, Třebíč, Jihlava,

⁵¹ POLC, V. Jaroslav. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*, s. 97.

⁵² Kronika farnosti budišovské, s. 28.

Kroměříž aj.⁵³ Pro srovnání uvádím, že v letech 1903 – 1913 opustilo římskokatolickou církev pouhých 7 pokřtěných. Na základě sčítání lidu v prosinci 1930 bylo v obci Budišov napočítáno 224 domů, celkem obyvatel 1136, k československé národnosti se hlásilo 1118 občanů, k německé 10, zaznamenáno bylo 8 cizinců. K římskokatolickému náboženství se přihlásilo 1129 obyvatel, k židovskému 5 a 2 obyvatelé se nehlásili k žádnému náboženskému vyznání.⁵⁴

Od 1. května 1920 přestal hrát na varhany pan ředitel František Honz, neboť, jak píše farní kronikář, byl k tomu donucen učitelskou organizací. Nebylo mu ani dovoleno, aby mohl hrát do konce června, kdy přišel z brněnské konzervatoře nový varhaník Michal Hnízdil, budišovský rodák. Již v době varhanické služby Františka Honze fungoval při kostele pěvecký sbor.

Stále ve farnosti trvala obliba stavění nových smírčích křížů u cest a silnic. Farní kronika zaznamenala, že během jednoho roku (1919-1920) bylo postaveno a posvěceno 10 křížů. Též se stavěly pomníky k uctění památky těm, kteří padli ve světové válce. Dne 18. června 1920 byl budišovským duchovním posvěcen pomník v Kamenné, v r. 1921 v Hodově, v r. 1925 ve Studnicích a r. 1929 v Rozích. V Nárámči se 17. října r. 1920 též konala slavnost odhalení pomníku padlých vojáků, ale *místní kněží nebyli ani pozváni. Vše se dalo od dorostu republikánské strany československého venkova za přispění obce. Slavnost byla zahájena tajemníkem uvedené strany a pokračovala řečí ruského legionáře Prchala z Třebíče.*⁵⁵ I v Budišově po vzoru jiných obcí byl za velké účasti lidu 15. srpna 1922 odhalen a posvěcen pomník obětem války. Řečníkem byl kněz Jakub Deml z nedalekého Tasova, světitelem budišovský rodák Karel Pavlíček, t. č. farář v Niederabsdorfu v Rakousku, dalším řečníkem budišovský farář Augustin Kratochvíl.

V květnu r. 1920 pověřil brněnský biskup faráře Augustina Kratochvíla, aby tentýž rok provedl kanonickou visitaci v celém děkanství velkomeziříčském místo nemocného děkana Karla Pernici.

⁵³ srov. Kniha změn náboženství v Budišově, uloženo na Farním úřadě Budišov.

⁵⁴ Pamětní kniha obce Budišov (1929 – 1938), s. 32. Možno porovnat s oficiální statistikou - výsledky sčítání lidu z roku 1930 - viz: https://www.czso.cz/csu/sldb/obsah_scitani_lidu_1930 [cit 2018-02-28]

⁵⁵ Kronika farnosti budišovské, s. 135.

V obcích, jež pozbyly válečnou rekvizicí své zvony, se pořizovaly do kapliček a zvoníček zvony nové, které se nechávaly světit a slavnostně vyzdvihnout. I pro budišovský chrám bylo v úmyslu pořídit nové zvony. K tomu farní kronikář píše: *Již r. 1924 upozornil farář, že by se mohlo sbírat na zvony. Výzva vyzněla na prázdno. R. 1925 však se domluvili v Budišově a na obcích, že začnou sami po obcích vybírat alespoň napřed na jeden zvon...Šli tudíž pp. starostové a pp. výboři vybírat. Sbírký i s úroky a dary vynesly do 9/4 1928 11.586,35 K.*⁵⁶ Slavnost posvěcení dvou zvonů, SV. LUDMILY a SV. VÁCLAVA, za účasti 7 kněží se konala 15. srpna 1928, v den poutní slavnosti. Účast byla prý tak veliká, že *podobného průvodu Budišov ještě neviděl.*⁵⁷

Návštěvnost kostela v prvorepublikovém období nijak neklesala. Na podzim roku 1929 se v Budišově konaly misie za účasti tří Redemptoristů z Brna. U svatě zpovědi bylo 2 005 farníků a u svatého přijímání 4 200. Také na podzim 1931 se konala obnova sv. misie, opět doputovali redemptoristé z Brna, kdy místní farář evidoval 1 900 věřících u sv. smíření a 3 200 u sv. přijímání. Záznamy o poutích farní kronika neuvádí, avšak obecní kronikář zmiňuje občasné konání procesí na Vranov v počtu cca 20 až 50 účastníků.

Z darů nebo nákupem přibylo nebo bylo opraveno kostelní vybavení. O finančních výdajích rozhodoval Kostelní konkurenční výbor, spolu s brněnskou konzistoří. Na podzim roku 1925 byla zavedena do kostela a na faru elektrika. Darem od P. Otto Gaubeho, zdejšího rodáka, rady biskupské konzistoře a profesora náboženství na jihlavském reálném gymnáziu, přibyl ornát, pluviál a později pozlacená stříbrná patena. Roku 1930 byla pořízena a posvěcena soška sv. Terezie od Ježíše. Došlo se schválením Památkového úřadu k pozlacení oltáře, obrazů, křížové cesty a řezby u kazatelny a sousoší sv. Antonína, opraveny byly relikviáře sv. Vincence, sv. Urbana, sv. Viktora. Roku 1933 se opravuje střecha kostela i fary, dlažba a zídka na farské zahradě.

Náboženská spolková činnost byla v tomto období minimální. Ve 20. letech byla stále ještě aktivní organizace Orla. Provozovala cvičební činnost a ducha společnosti oživovala sehráváním divadelních představení.⁵⁸ Jednota Orla v předešlých letech patrně převzala

⁵⁶ Tamtéž, s. 139.

⁵⁷ Tamtéž, s. 142.

⁵⁸ Jednatelská kniha Jednoty Orla československého v Budišově, rok 1922 – 1923. Uloženo na Farním úřadu Budišov.

vedení farní knihovny. Vyplývá to z dosud dochovaných knižních exemplářů, jež jsou opatřeny razítkem organizace a také z protokolu Řádné valné hromady Jednoty Orla, která uvádí, že k 21. lednu 1923 eviduje 130 svazků.⁵⁹ Ve svých aktivitách organizace Orla postupně upadala z důvodu sílící činorodosti místního Sokola. O minimální spolkové činnosti vypovídá zmínka ve farní kronice, když redemptoristé, kteří ve farnosti v r. 1931 konali sv. misie, prohlásili: *je vidno, že i bez spolků dá se krásně pracovati v duchovní správě.* Z této informace se můžeme domnívat, že nejspíš žádná farní spolková činnost nebyla. To potvrzuje i zápis z generální vizitace z 27. ledna 1932 citovaný ve farní kronice, kde stojí: *...p. farář má sice ... mnoho práce, ale přes to jest nutno organizovati mládež v katolických spolcích v Mariánských družinách nebo v Orlu anebo v Omladině.*⁶⁰ Jednotlivci z řad farníků byli členy náboženských spolků celorepublikových, a to Díla šíření víry, Apoštolátu, Actio catholica, Armády sv. Kříže a též odběrateli či přispěvateli časopisu Dědictví maličkých.⁶¹

Důsledek poloprázdných seminářů v letech 1919 – 1929 pocítila i budišovská farnost, kdy od března 1930 až do srpna 1939 farář Augustin Kratochvíl postrádal kaplana, jenž by mu vypomáhal v duchovní správě. Ve všech školách celé farnosti učil sám farář, a to celkem 20 hodin týdně, což v jeho věku⁶² nebylo jistě jednoduché.

Dne 15. května 1931 se konala v Budišově generální vizitace biskupem Josefem Kupkou spojená s udílením sv. biřmování. Přivítání otce biskupa se účastnila rodina Barattů, starosta Budišova Jakub Pavlíček s radními, starosta Průša z Hodova, dva kostelní hospodáři, kostelní konkurenční výbor a hasičské sbory z Budišova a Hodova, školní děti a zástupy farníků. Dne 15. května po mši sv. byla zkouška z náboženství poté, co biskupa Kupku uvítal ředitel školy František Honz. Odpoledne biřmoval otec biskup 424 biřmovanců.

Dochovala se také zpráva, že 31. července 1936 v Budišově na faře přespal malíř Alfons Mucha, neboť pátral po datech narození své matky Amalie Malé, jež se narodila 4.8.1822

⁵⁹ Tamtéž, s. 4.

⁶⁰ Kronika farnosti budišovské, s. 202.

⁶¹ SOkA Třebíč, Fond Náboženské spolky obce Budišov, kniha Náboženské spolky a sbírky od r. 1919.

⁶² P. Aug. Kratochvíl, nar. 29.8.1862 v Bučovicích.

v Budišově v domě č. 76 Tomáši Malému, kundelovskému mlynáři a Alžbětě, rozené Radkovské.

V září 1938 navštívil opět Budišov brněnský biskup za účelem udílení svátosti biřmování: *12. září o ½ 8 hod. přijel pan biskup Dr. Josef Kupka z Rudíkova do Budišova autem k faře. Zvony zvonily a z věže vlál prapor bíložlutý, z fary bílečevený. Před farou uvítali pana biskupa básní žačka Zejdová, Msgre. Aug. Kratochvíl za přítomnosti děkana z Rudíkova, faráře z Tasova, dr. Richarda Baratty s chotí a něco obecnstva. O ½ 10 bylo biřmování děvčat, ½ 11 chlapců.*⁶³

3.3. Propojení farnosti a obce

V období první republiky se ponejvíce obec s farností rozcházela ve slavení svátků. Např. oslavy k výročí založení republiky pořádala obec. Tyto slavnosti byly pořádány ve školní budově za účasti zástupců obce, školy, četnické stanice, Sokola, stanice státních drah a zprvu i farního úřadu, později kronika nezaznamenává účast představitelů úřadu farního na těchto oslavách. Oslavy probíhaly každoročně podle stejného scénáře. Po kulturním vystoupení žactva a slavnostním řečnění pana ředitele, přijal ředitel školy od žáků slib věrnosti Československé republice. Zazněla hymna a národní písně. Za pěkného počasí se konaly lampionové průvody obcí.

Obec roku 1930 uspořádala několikadenní oslavy 80. výročí narození prezidenta T. G. Masaryka, toto jubileum bylo slaveno i v kostele slavnou mší svatou, kdy farář A. Kratochvíl promluvil o zásluhách pana prezidenta.⁶⁴ Pokračovalo se lampionovým průvodem a sehráním divadelních představení členy Sokola.

Vysloveně protikatolickým svátkem byl svátek Jana Husa, jehož oslavu pořádala místní organizace Sokola. Povětšinou se skupina dospělých a hlavně dětí vydala od Sokolovny ke Zrádnému kopci, kde byla zapálena hranice, po řečnění o mistru Janu Husovi, které pronášeli místní učitelé či pozvaní hosté, zazněly národní písně. Těchto oslav se účastnilo vždy kolem 100 až 150 lidí.

⁶³ Pamětní kniha obce Budišov, 1938-1950, s. 17.

⁶⁴ Pamětní kniha obce Budišov, 1929-1938, s. 22 .

V roce 1929 se pořádaly svatováclavské oslavy u příležitosti 1000. letého výročí úmrtí knížete Václava.⁶⁵ Budišovská obec i farnost se k tomuto miléniu hlásila. Společným nákladem nechala upravit prostranství kolem sochy sv. Václava a uspořádaly veřejné oslavy. Během roku se konalo několik církevních průvodů k soše sv. Václava. Ač farníků se na průvod dostavilo hodně, místní farář si posteskl, že účast neodpovídala počtu farníků, zvláště přiřazených, a významu této velké všenárodní slavnosti. Taktéž si zanařikal, že málo lidí dětem při křtu jméno Václav dávají a úcta k sv. Václavu není převeliká.⁶⁶

V roce 1920 je v Budišově založena Veřejná obecní knihovna, jejímž knihovníkem se stává řídící učitel František Honz. Tímto počinem však plně pozbyla svou funkci farní knihovna, neboť čtenářská obec využívá nabídky nové bibliotéky. V roce 1934 tato knihovna čítá 368 svazků, evidováno je 98 čtenářů s počtem přečtených knih 1 325.

V roce 1923 byla postavena budišovská sokolovna. Obec zakoupila v roce 1928, jako jedna z prvních, promítací přístroj. Od té doby se začalo v sokolovně provozovat kino. Promítalo se dvakrát týdně a mezi první filmy patřil v roce 1928 film *Za svobodu národa* od Karla Lamače a k nejúspěšnějším se řadily filmy *Král králů* a *Ukřižování Krista*.⁶⁷

Dokladem o životě a smýšlení občanů jsou výsledky voleb do místní samosprávy, které se v nové republice konaly poprvé 15. června 1919. Podle nového volebního řádu bylo zavedeno všeobecné, přímé, rovné a tajné volební právo, a to poprvé i pro ženy. Možnost volit měli osoby starší 21 let a voleni mohli být občané ve věku alespoň 26 let. Výsledky byly vyhodnocovány podle poměrného zastoupení. Volební období obecního zastupitelstva bylo čtyřleté, od r. 1933 šestileté. V Budišově se těchto voleb z 546 oprávněných voličů zúčastnilo 544, tedy účast byla téměř 100%. Volby vyhrála sociální demokracie, která obdržela 231 hlasů (42,5%), následována republikánskou stranou se 160 hlasy (29,4%) a lidovou stranou se 153 hlasy (28,1%), ostatní strany nesestavily své kandidátky. Starostou byl zvolen rolník Jakub Pavlíček.⁶⁸

⁶⁵ O oslavách svatováclavského milénia v meziválečném Československu pojednává více PLACÁK, Petr. *Svatováclavské milénium: Češi, Němci a Slováci v roce 1929*. Praha: Babylon, 2002.

⁶⁶ srov. Kronika farnosti budišovské, s. 144.

⁶⁷ srov. Příloha *Budišovského zpravodaje*, 2/2002, s. III. – IV.

⁶⁸ SYROVÝ, Ondřej, *Příspěvek k dějinám Budišova*, bakalářská práce, Masarykova univerzita Brno, pedagogická fakulta, Brno 2007, s. 11.

Dne 16. září 1923 se opět konaly volby do obecního zastupitelstva. Z 590 platných hlasů tentokrát obdržela nejvíce hlasů Republikánská strana, a to 175 (29,6%), těsně za ní následovala strana lidová se 170 (28,8%) hlasy, pro kandidáty bez politické příslušnosti bylo odevzdáno 102 (17%) hlasů, živnostníci obdrželi hlasů 72 (12%) a sociální demokracie pouze 71 (12%) hlasů.⁶⁹

Události 1. světové války, kdy obec i šlechta musela finančně přispívat na vojenské výdaje země, znamenaly zadlužení budišovského velkostatku. Následná pozemková reforma po vzniku samostatného Československa s sebou přinášela pozvolný úpadek Barattova hospodářství. Mezi obyvatele byly rozdělovány příděly z budišovského panství.⁷⁰

Výuka náboženství do r. 1922 byla povinná. Poté závazná pouze u dětí z věřících rodin. Za pomoci školní kroniky bylo shledáno, že povětšinou všechny děti byly náboženství římskokatolického. Např. do budišovské školy bylo ve školním roce 1924/1925 nahlášeno 185 dětí, z toho 183 náboženství římskokatolického, 2 žáci náboženství Československého; ve školním roce 1933/1934 bylo ke školní docházce přihlášeno 227 dětí, z toho 226 se hlásilo k římskokatolickému náboženství, 1 dítě vyznávalo náboženství izraelské.⁷¹ Nařízením biskupské konzistoře z r. 1925 byl zřízen katalog pro evidenci dětí z katolických rodin, které nechodí do náboženství. Podle záznamů nebylo shledáno porušení této povinnosti. Římskokatolickému náboženství vyučoval farář či kaplan také zvaný katecheta. Na oficiální zahájení školního roku se mše sv. konala pouze ve školním roce 1918/1919, další roky již školní ani farní kronika či ohlášky bohoslužeb tuto informaci neudávají.

Hledání vztahu farnosti, obce a jejich spolků v tomto období je ztíženo tím, že pamětní knihu obce psal ředitel školy František Honz, jemuž byla učitelstvem vytýkána varhanická služba v kostele. Je proto otázkou, do jaké míry se distancoval podávat informace o farnosti. Objektivně lze ale hodnotit, že obecní kronika důležité farní události, i když jen stroze, zaznamenává. Nelehké je hledání propojení farnosti a obce

⁶⁹ Tamtéž. s. 13.

⁷⁰ Srov. Pamětní kniha obce Budišov, 1929 – 1938, s. 153.

⁷¹ SOkA Třebíč, fond Národní škola Budišov (1987-1953), Školní kronika, ev.č. 5.

ze záznamů ve farní kronice, neboť zápisy jsou v tomto období velmi stručné, a často velmi subjektivně laděné.

Příkladné propojení obce a farnosti můžeme nalézt při konání oslav 20. výročí trvání Československé republiky, 400 let povýšení Budišova na městečko a 40. výročí úmrtí budišovského rodáka preláta Olomoucké kapituly Emanuela Pötting-Persinga. Velkolepé oslavy se konaly 14. a 15. srpna 1938 pod patronátem vrchního rady politické správy v Třebíči. Program byl následující: v neděli navečer šel lampionový průvod od sochy sv. Václava k pomníku padlých k uctění jejich památky se slavnostní řečí řídícího Františka Zejdy. Večer se v sokolovně konalo divadelní představení „Naši furianti“. Druhý den po ranním koncertu kapely Ondráčkovy se konala mše sv., která měla být sloužena před farou, ale z důvodu hustého deště, se bohoslužba konala v kostele, kde od ambonu pronesl slavnostní řeč o historii městečka farář Augustin Kratochvíl. Následovalo uvítání hostů a průvod k odhalení pomníku prezidenta TGM⁷², jenž byl umístěn v parku pod farou. Zazněla hymna a slavnostní projev starosty Zejdy, poté se účastníci oslav pro stále vydatný déšť přesunuli do sokolovny, kde pokračoval program řečněním a následnou veselíci. U příležitosti této události byla tiskem vydána kniha Památník slavností čtyřistaletého povýšení Budišova u Třebíče na městečko 1538-1938, jejímž autorem byl P. A. Kratochvíl. Tato jedinečná událost se konala ve spolupráci obce, školy, spolků i farnosti a byla krásnou ukázkou propojenosti všech místních organizací. Chvíle radosti a dozvuky oslav narušila událost, jež poznamenala každého. Dne 24. 9. 1938 ráno byla vyhlášena mobilizace.

⁷² Dílo sochaře Jiřího Marka z Velkého Meziříčí, pořizeno za necelých 11 000 Kč. Zdroj: Pamětní kniha obce Budišov, 1938-1950, s. 12.

4. Farnost v období protektorátu

4.1. Nábožensko-politická situace v uvedené době okupace

V roce 1918 nevyřešili Čeští politici národnostní otázku menšin a svůj důsledek to mělo v „Mnichovu 1938“. Nacistické Německo zabralo Mnichovským diktátem ze dne 29. 9. 1938 sudetské území. Následným vídeňským rozhodnutím z 2. listopadu 1938 a dalšími politickými událostmi byla spolu se ztrátou širokého pásma pohraničních oblastí Československa dotčena i jeho církevně správní struktura. Z celkového počtu 3 130 farností v českých zemích jich bylo 1 216 odloučeno. Následným zřízením tzv. Slovenského štátu a téměř současným obsazením Podkarpatské Rusi Maďarskem se dne 15. března 1939 otevřela cesta k vytvoření tzv. protektorátu Čechy a Morava pod nadvládou Německa.⁷³ V protektorátu byly nastoleny německé zákony, ve školách se povinně vyučuje německému jazyku.

Oddělení jižní Moravy Mnichovským diktátem v září 1938 způsobilo založení německého generálního vikariátu v Mikulově a odchod německých bohoslovců z brněnského semináře. Biskup Kupka zemřel uprostřed 2. světové války 20. června 1941 během vizitace v Nové Říši a byl pochován v Brně.⁷⁴

4.2. Život farnosti

Období života farnosti v době 2. světové války se řadí k málo probádaným obdobím v historii farnosti. Farní kronika takřka mlčí, existuje zde pouze sedm krátkých záznamů, které nám neumožní ani minimální vhled do života farní obce v tomto období. Částečné informace lze čerpat z knihy Pořadů služeb Božích, ale i z těchto záznamů lze jen obtížně vytvořit celkový obraz života farnosti. Duchovním správcem je stále, a to až do 31. října 1945, P. Augustin Kratochvíl. Kaplanem je od r. 1939 P. František Pešek a od srpna roku 1941 P. Karel Handlíř, pozdější administrátor farnosti.

⁷³ BOHÁČ, Zdeněk. *Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 21

⁷⁴ POLC, V. Jaroslav. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*, s. 99.

Konaly se průvody do polí za vyprošení zemské úrody, probíhaly pobožnosti křížových cest, májové pobožnosti, při svátku Božího Těla šly průvody ke čtyřem venkovním oltářům.⁷⁵ V době války založil tehdejší varhaník Michal Hnízdil vedle dětského sboru také smíšený sbor v počtu asi 20 lidí. V tomto sboru zpíval i budoucí kněz Karel Pavlíček.⁷⁶ Ke svátosti smíření bylo přistupováno organizovaně. *Ku svátostem půjdou: v pondělí, v úterý mládež mužská, ve středu matky dítek, které půjdou ve čtvrtek k sv. přijímání, v pátek ženy a v sobotu děvčata z celé farnosti. Před každým sv. přij. bude promluva.*⁷⁷ K svátosti smíření a svatému přijímání se chodilo jen při velkých slavnostech a nejvýše čtyřikrát do roka.

Budišovský kostel za 2. světové války opět pozbývá své zvony. V dubnu 1942 je nařízeno úřady Protektorátu odvádět zvony, měděné kotle apod. Z kostela byly sejmuty dva zvony, SV. LUDMILA i SV. VÁCLAV, a odvezeny. Odkazem zemřelého budišovského rodáka konsistorního rady P. Michaela Pospíšila přibyly kostelu dva bílé ornáty, tři alby a kostelní prádlo. I v době okupace se scházel Kostelní konkurenční výbor, aby byly projednány nutné výdaje na opravy kostela i fary a platby kostelních zaměstnanců. Schůze musela být na základě předchozí žádosti povolena Okresním úřadem v Třebíči za přísně stanovených podmínek, např. u vchodu do místnosti, kde se schůze konala, musela být umístěná vývěska s nápisem: *Juden unzugänglich* (Židům nepřístupno) a zápis opatřen razítkem výboru.⁷⁸

4.3. Propojení farnosti a obce

Vypuknutím 2. světové války pozbyl český národ své samostatnosti. Psaní obecních kronik bylo zastaveno a podle vydaného nařízení musely být knihy odevzdány na okresní úřad. Význačné události šesti let nemohl tak obecní kronikář František Honz zaznamenat, neboť kroniky byly obcím navráceny až v roce 1946. To již pan Honz nebyl naživu. Obecním kronikářem se stává řídící učitel František Zejda, kterému se podařilo získat poznámky zemřelého kronikáře. Samotný fakt, že obecní kronika zaznamenává světové

⁷⁵ Srov. DABB Rajhrad, Fond Farní úřad Budišov, Pořádek služeb Božích 1926-1948, inv.č. 40.

⁷⁶ Výpisky o chrámové hudbě ve farním chrámu Nanebevzetí Panny Marie a sv. Gottharda v Budišově, sepsal Michael Kročil, budišovský varhaník od r. 1993. Uloženo ve farním kostele.

⁷⁷ DABB Rajhrad. Fond Farní úřad Budišov, Pořádek služeb Božích (1926-1948), inv. č. 41.

⁷⁸ SOKA Třebíč. Fond Kostelní konkurenční výbor Budišov, Kniha zápisů ze schůzí KKV 1891 – 1947, s. 175

církevní události (např. úmrtí papeže Pia XI. 10. února 1939 a následné zvolení nového papeže Pia XII.) i místní farní dění, svědčí o neoddělenosti obou „správ“. Od podzimu 1938 do 15. března 1939 panuje mezi obyvateli Budišova veliká nedůvěra ve vedení takzvané „Druhé republiky“, a ještě více se projevuje nedůvěra k Německu, všichni jsou v nejistém očekávání času budoucích dní. Při obsazení republiky německým vojskem a vyhlášení Protektoru Čechy a Morava obyvatelé Budišova obávající se války ustrašeně spěchají do obchodů, aby se zásobili. 17. března 1939 přijelo do Třebíče německé vojsko a den na to projížděly hlídky německých vojsk Budišovem. Dne 19. března byla první německá vlajka vyvěšena na poštovním úřadu a druhý den na zámku. Už 11. dubna, podle nařízení okresního úřadu, byly instalovány nové obecní tabule s dvojjazyčným nápisem. Na 20. dubna připadají narozeniny kancléře A. Hitlera, všechny obchody jsou uzavřeny, nikoho nikde není vidět. Německé prapory visí na zámku a česká a německá vlajka na poštovním úřadě, nádraží a četnické stanici. Na škole a kostele visí jen česká vlajka.⁷⁹ Svátek Božího Těla byl nařízením přeložen na neděli, stejně tak svátky sv. Petra a Pavla a sv. Cyrila a Metoděje. Dne 23. července 1940 bylo nařízeno odstranit pomník prezidenta T. G. Masaryka – tento pomník byl za pomoci faráře Kratochvíla uschován a zazděn u hřbitovní zdi, kde šťastně dobu okupace přečkal. Svátek připadající na 15. 8. 1939, svátek Panny Marie Nanebevzaté – patronky budišovského kostela, byl prohlášen za pracovní den. V Budišově je ale pouť jako jiná léta, nepracuje se.

Den 29. 8. 1940 slaví 75. narozeniny zdejší farář Msgr. Augustin Kratochvíl. Je při té příležitosti jmenován čestným občanem Budišova a Námamče.

Během válečných let, kdy byl veškerý život po stránce kulturní umlčen, nevyvíjí se žádná činnost. V měsíci dubnu 1941, právě o Božím hodu velikonočním, byly po celé naší vlasti rozpuštěny tělovýchovné jednoty Sokol, sokolovny uzamčeny a majetek zabaven. I v Budišově se tak stalo. Sokolovna byla přejmenována na Dům mládeže. Taktéž pronásledování Židů se nevyhnulo ani židovské rodině Bäckových z Budišova. Po následných represích byl Richard Bäck a dcera Hana zastřeleni, neboť se skrývali po lesích, aby uprchli tak před koncentrací Židů v Terezíně. Bedřiška Bäcková a dcera Eva byly dopraveny do koncentračního tábora, kde zemřely.

⁷⁹ Srov. Pamětní kniha obce Budišov, 1938 – 1950, s. 26 – 29.

V červnu 1942 byly konány v Třebíči odvody budišovských mladíků na práci do Říše. Dne 17. 9. 1942 byla Gestapem odvezena rodina Františka Smrčka, neboť jejich syn Leonhard⁸⁰ zmizel v r. 1940 za hranice a stal se členem letectva u čs. 311. bombardovací perutě v rámci R.A.F. Bylo ironií osudu, že byli zatčeni a vězněni kvůli „nezvěstnému“ synovi rok poté, co padl v boji. Dne 1. července přijelo a do 26. srpna v Budišově pobýlo 200 říšských vojáků, ubytovali se po rodinách a ve škole. Důstojníci byli ubytováni v zámku. Po dobu jejich pobytu nedošlo k žádnému incidentu. Dne 15. 3. 1944 se v Domě mládeže konala oslava 5. výročí zřízení Protektorátu za účasti 50 školních dětí a 30 občanů – přední stěnu zdobily obrazy A. Hitlera a E. Háchy, starosta obce zahájil, slavnost přivítáním přítomných, vedoucí kuratoria p. Tintěra přečetl báseň a p. učitel Mořic Schäfer slavnostní řeč, nakonec děti zazpívaly německou a poté českou hymnu.⁸¹

K osvobození Budišova došlo z osmého na devátého května 1945 po tom, co německá armáda ustupuje před Rudou armádou po silnici k Hodovu směrem na Velké Meziříčí, po celou noc je slyšet výstřely z děl a dunění tanků. 9. května přijíždí do Budišova první ruské tanky. Přijíždějí od Tasova a spěchají směrem k Jihlavě. Davy obyvatel vybíhají ze svých úkrytů a s velikým nadšením vítají Rudou armádu. Objevují se prapory čs. republiky, které měli občané po dobu okupace uschováni.⁸²

⁸⁰ Leonhard Smrček (1927-1941) byl československý důstojník, za války nadporučík letectva u čs. 311. bombardovací letky v Britské armádě v letech 1940-1941. Padl 23. června 1941 při návratu z náletu na Brémy. Zdroj: <http://www.bojovali-za-ceskoslovensko.cz/cs/bojovnici/vypis/18> [cit. 2017-12-04].

⁸¹ Srov. Pamětní kniha obce Budišov, 1938 – 1950, s. 63.

⁸² Srov. tamtéž, s. 73.

5. Farnost v období let 1945 – 1948

5.1. Nábožensko-politická situace v uvedené době

Československá republika se po osvobození v roce 1945 sice přihlásila ke kontinuitě s republikou předmnichovskou – formálně dokonce platila ústava z roku 1920, ale ve skutečnosti byl nyní československý stát budován na zcela jiných základech. Parlamentní demokracie doznala silné omezení: činnost mohly vyvíjet jen některé politické strany, sdružené v takzvané Národní frontě. Okleštěna byla částečně také svoboda slova a svoboda shromažďování. V zemi převládly silné socializující tendence, již v r. 1945 došlo ke znárodnění těžkého průmyslu a některých dalších významných odvětví, např. filmu. Socialismus v té či oné podobě ostatně měla ve svém programu většina politických stran, jež tehdy v Československu působily. Ne náhodou se v této době nehovořilo o „demokracii“, nýbrž o „lidové demokracii“. Za tímto označením se skrývala skutečnost, že demokratický život v zemi byl sešroubován zájmy politické levice. V zahraniční politice stále více převažoval vliv Sovětského svazu. Ze všech nedostatků nového politického systému těžila komunistická strana, která se brzy stala nejvlivnější silou v zemi. V roce 1946 získala ve volbách největší počet hlasů. Vývoj v Československu hluboce ovlivnil odsun německého obyvatelstva, nejen těch, co se podíleli na nacistické ideologii, ale i těch z pohraničí.⁸³

Poválečné období v letech 1945 – 1948 bývá označováno jako pretotalitní. Zvláště k silnému pnutí mezi státem a církví docházelo na Slovensku. V českých zemích panovala odlišná situace – církve zde nepatřily k poraženým, ale k vítězům. Po roce 1948 však bylo s oběma církvemi naloženo obdobně. V českých zemích došlo k obnově církevních škol, katolických spolků a tisku. Znovu začala působit nejrůznější akademická sdružení s výrazným formačním vlivem na své členy. Svou činnost mohly revitalizovat třetí řády, mariánské družiny, tělovýchovná organizace Orel, katolické skautské oddíly apod., tedy vše, co bylo vzápětí zakázáno rušeno a sjednocováno. Katolické církve se významným způsobem dotkla tzv. druhá pozemková reforma. Nicméně ještě než mohla být tato norma plně uvedena v život, přišel Únor a po něm vydání zákona o nové

⁸³ ČORNEJ, Petr. *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnilly naši historii.*, s. 388.

pozemkové reformě.⁸⁴ Oba zákony se prováděly současně, čímž byl zlikvidován jeden z nejvýznamnějších zdrojů hospodářského zabezpečení církve.⁸⁵

V této době vládne mezi státem a církví „spolupráce“ ve smyslu využití kněží znalých místních poměrů pro státní zájmy. A to např. pro vniknutí do místní problematiky či nálad a vyžadování součinnosti při odhalování nežádoucích poměrů. Taktéž byli kněží státní moci žádáni, aby od ambonu apelovali na lid za účelem dosažení jejich prospěchů.

Na brněnský biskupský stolec jmenoval papež Pius XII. dne 3. dubna 1946 ThDr. Karla Skoupého. Biskup Skoupý věnoval velkou péči kněžskému dorostu. Podařilo se mu dokončit novostavbu biskupského gymnázia a konviktu na Barvičově ulici v Brně (1947), podporoval tiskový apoštolát.

5.2. Život farnosti

Život farnosti v tomto období lze zmapovat velmi obtížně, farní kronika se nadobro, odmlčela, z obecní kroniky vysledujeme velice málo. Slabým pramenem se stává Diecézní biskupský archiv, kde z knihy Pořádku služeb Božích je možné vystopovat prožívání církevního roku. Nejsilnějším pramenem se tak jeví dosud žijící pamětníci a jejich svědectví, jež je zachyceno a publikováno na dalších stranách této práce.

Po odchodu Augustina Kratochvíla z Budišova se administrátorem farnosti 1. listopadu 1945 stává P. Karel Handlíř, dosavadní kaplan. Ve své nové funkci působí dva roky. Poté do Budišova přichází P. Stanislav Kovařík. S pastorační činností mu pomáhají kaplani, kteří se ve farnosti střídají. Pamětníci vzpomínají na Kovaříkovu veselou, dobrosrdečnou a přátelskou povahu otevřenou každému, ať byl věřící či nevěřící. Nejčastějším pojmem, kterým ho titulují je „lidový farář“.

⁸⁴ Zákonem č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, byla církvi byla odňata zemědělská a lesní půda nad 50 ha, dále zákonem č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě, došlo k odnětí zbytku církevní půdy.

⁸⁵ BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 15 – 16.

V této době nejsou prozatím zakázány vnější církevní projevy. Žijící pamětníci stále vzpomínají na průvody Božího Těla, konané ke čtyřem oltářům nebo na průvody ve svátek sv. Jana Nepomuckého.

5.3. Propojení farností a obce

Po osvobození byla sloužena ve zdejším kostele zádušní mše za zahynulého npor. Leonharda Smrčka, který 22. 6. 1941 padl v čs. zahraničním letectvu. Po zádušní mši a zpěvech měl proslov Msgr. A. Kratochvíl, státní hymnou byla pietní vzpomínka ukončena. Mše bylo přítomno hodně zdejších občanů.⁸⁶

Dne 5. 7. 1945 o slavnosti sv. věrozvěstů Cyrila a Metoděje pořádal Místní národní výbor v Budišově národní slavnost našeho osvobození, při které byl znovu postaven na své původní místo pomník prezidenta Osvoboditele T. G. Masaryka. Slavnost byla zahájena děkovnou bohoslužbou na prostranství před farou. Poté se konal koncert dechové hudby. V odpoledních hodinách vyšel od zámku slavností průvod k pomníku TGM. Všeobecnou atmosféru doby můžeme zmapovat i na základě výsledku voleb do Ústavodárného národního shromáždění. Volby v Budišově vyhrála ČSL, kterou volilo 241 voličů (32%), ale pouze velmi těsně před KSČ, která obdržela 240 hlasů (32%) obecní volby.⁸⁷

Veškerý majetek rodiny Barattů na základě Benešových dekretů je bez náhrady zkonfiskován, JUDr. Richard Baratta-Dragono se svojí rodinou jsou z panství na základě zestátnění vyhnáni a odchází do exilu. Richard zemřel 12. března 1946 ve sběrném táboře v Třebíči,⁸⁸ kam byl po válce převezen. Jeho pohřbu se ze strachu zúčastnila jen malá část občanů Budišova za přítomnosti místní policie. Hrob Richarda Baratta-Dragono je k nalezení u venkovní zdi budišovského kostela mezi hlavní lodí a přilehlou kaplí. Po Barattově pohřbu byl veškerý jeho majetek rozebrán ruskými vojáky a zbylé kusy majetku vyneseny ze zámeckého sídla na dvůr, kde proběhla veřejná aukce, umělecká

⁸⁶ Pamětní kniha obce Budišov, 1938 – 1950, s. 87.

⁸⁷ SYROVÝ, Ondřej. *Příspěvek k dějinám Budišova*, s. 24

⁸⁸ Srov. Střípky vzpomínek. *Budišovský zpravodaj*, č. 4, 2007, s. 18.

díla byla odvážena jinam.⁸⁹ Zámecká knihovna byla v březnu 1946 odvezena do péče kulturního referenta prof. Sameše v Třebíči. Některé obrazy se nařízenými svozy octly ve sbírkách jaroměřického zámku. Tehdejší špatná evidence, nekompetentní zásahy aj., nám brání vystopovat jejich osudy. Odsun majitelů do Rakouska otevřel brány zámku mnohým nenechavcům. Mizí nábytek, obrazy, koberce, vzácné hrací hodiny... také sochařská výzdoba opouští své původní místo, plastiky jsou povaleny, mnohé rozbíjeny, házení kamenů způsobilo škodu na sousoší Svaté Rodiny.⁹⁰ Františka Barattová, snacha dr. Richarda Baratty, žádá budišovské zastupitelstvo o uznání českého občanství, to však zamítá. Dne 5. května 1946 bylo v Budišově vzpomenuo výročí Pražského povstání uspořádáním přednášky sokolského pracovníka MUDr. Františka Bláhy z Jihlavy.⁹¹ Večer bylo sehráno divadelní představení „Národ pod křížem“. Dva dny poté, 8. května, se večer konal lampionový průvod prapory vyzdobeným městečkem. Na Zrádném kopci byla zapálena vatra a hymnou slavnost osvobození ukončena. Druhého dne se v 9 hod. konaly slavné bohoslužby, v 10 hod. pořádán tábor lidu před pomníkem presidenta TGM. Odpoledne byla veselice v sokolovně.

Dne 18. srpna 1946 došlo do Budišova smutná zpráva z Bučovic o úmrtí bývalého faráře Msgr. A. Kratochvíla. Pohřbu v Bučovicích se zúčastnil předseda MNV a další obyvatelé.

⁸⁹ CEJPKOVÁ, Markéta. *Rod Baratta-Dragono se zaměřením na JUDr. Richarda Baratta-Dragono*. Bakalářská diplomová práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Brno, 2014, s. 23

⁹⁰ Tajemství zmizelých soch. *Budišovský zpravodaj*, č.1, 2002, s. 15.

⁹¹ MUDr. František Bláha (1896-1979), vězeň koncentračního tábora Dachau, pozdější poslanec, ředitel Fakultní nemocnice v Praze (1948) a děkan lékařské fakulty hygienické a profesor sociálního lékařství (1952), signatář Charty77. Zdroj: [https://cs.wikipedia.org/wiki/František_Bláha_\(politik\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/František_Bláha_(politik)) [cit.2018-03-04].

6. Farnost v období nástupu komunistického režimu

6.1. Nábožensko-politická situace v uvedené době

Boj o moc, který v Československu vypukl v únoru 1948 plnou silou, skončil porážkou demokratických stran. V nové vládě zasedli jen komunisté a jejich přísluhovači. V zemi začaly být zaváděny totalitní zákony. Když prezident Beneš na znamení nesouhlasu se zněním nové ústavy odstoupil, stal se novou hlavou státu Klement Gottwald. Československo se pod vládou KSČ brzy změnilo ve vazala Sovětského svazu. Následovalo znárodnění veškerého průmyslu, po vzoru kolchozů nuceně vznikala jednotná zemědělská družstva, drobné živosti byly zrušeny nebo sloučeny do komunálních podniků.⁹²

Po třech relativně svobodných poválečných letech nastal tvrdý tlak nově nastoleného komunistického režimu proti církvi. Cílem bylo za pomoci různých prostředků připoutat duchovní ke státu, prostřednictvím přerušování kontaktů s Vatikánem vytvořit národní katolickou církev odtrženou od Říma. Ve vztahu československého komunistického režimu katolické církve šlo v první řadě o vztah založený na jednoznačné a vědomé vůli státu církev zlikvidovat neboť představovala potenciálně silného protivníka v ideovém působení na společnost. Všechny další efekty (hospodářské, sociální) byly vedlejším produktem.⁹³

Vztahy mezi státem a katolickou církví se i v roce 1948 řídily *modem vivendi* z roku 1928. Vládě se v roce 1927 nepodařilo zařadit do *modu vivendi* ustanovení, že souhlas vlády se vyžaduje i pro jmenování pomocných biskupů. Díky tomu mohli být v letech 1949 – 1950 vysvěceni někteří pomocní biskupové, aniž by jejich svěcení muselo být předem zveřejněno a projednáno s vládou. Komunistická moc platnost svěcení sice neodmítla, ale současně takto vysvěceni biskupové byli podrobeni velkému tlaku – vězení, odsunutí do venkovských farností apd. V roce 1950 byl zřízen Státní úřad pro věci církevní, byly vydány nové církevní zákony,⁹⁴ jež upravily dvě hlavní oblasti: působení duchovních všech církví bylo bezpodmínečně vázáno na státní souhlas a stát na sebe převzal veškeré

⁹² ČORNEJ, Petr. *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnilы naši historii*. s. 388.

⁹³ Srov. BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. s. 17.

⁹⁴ Zákonem č. 217/1949 Sb. se zřizoval Státní úřad pro věci církevní a zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, byl státem kodifikován podřízený vztah církve vůči státu.

hospodářské závazky spojené s činností církví (platy duchovních, opravy budov, samotný výkon kultu). Tím byla zahájena plánovaná likvidace katolické církve. Tento protináboženský boj pokračoval zrušením klášterů, bohosloveckých fakult, internací biskupů, řeholníků a nepohodlných duchovních.

Na brněnském biskupském stolci je od roku 1946 ThDr. Karel Skoupý, ten je v letech 1950 až 1953 internován v biskupské rezidenci a poté od 19. 5. 1953 do 5. 10. 1963 mimo diecézi. Dalších pět let byl nucen žít v charitním domově a řízení diecéze se mohl znovu ujmout až 15. května 1968. Dne 22. června 1968 se vrátil do diecéze.

6.2. Život farnosti

Farnost v roce 1950 nově spadá do třebičského děkanátu. Náboženský život se řídí událostmi církevního roku. Budišovským farářem je Stanislav Kovařík, nadále zde s duchovní službou vypomáhají kaplani. Páter Kovařík je velice oblíbený mezi obyvateli, návštěvnost kostela je vysoká, což je některým trnem v oku. „Spravedlnost“ na sebe nenechala dlouho čekat a tak byl v roce 1959 odsouzen pro trestný čin maření dozoru nad církví a náboženskými společnostmi a trestní čin zpronevěry.⁹⁵ O povaze P. Kovaříka vypovídají sami pamětníci, jejichž vzpomínky uveřejňuji na dalších stránkách této práce.

Školní kronika uvádí, že všechny děti jsou na počátku tohoto období římskokatolického vyznání a do náboženství chodí děti ze všech katolických rodin, to trvá až do r. 1952, kdy 20 dětí už rodiče neposílají do náboženství, ať už z přesvědčení či na základě pohrůzek neblahé budoucnosti své i svých dětí. V tomto období nedochází k žádným oficiálním výstupům z římskokatolické církve.

V té době jeden z farníků, Karel Pavlíček, odchází po absolvování velkomeziříčského gymnázia do Brněnského aluminátu připravovat se na kněžskou dráhu. Vlivem událostí však bylo bohoslovecké učiliště v Brně uzavřeno a tak Karel Pavlíček čeká celých 20 let na své kněžské svěcení. Dne 25. července 1950 se konala primice novokněze Josefa Klusáčka z Kundelova. Svou primiční mši sloužil za asistence několika kněží na

⁹⁵ Přípis děkanského úřadu Třebíč ze dne 18.12.1959 farnímu úřadu v Budišově. Uloženo na Farním úřadu v Budišově.

prostranství před farou. Primičním kazatelem byl jeho profesor, ThDr. Vladimír Nováček, rodák z nedalekého Mohelna, pozdější generální vikář biskupa Karla Skoupého.⁹⁶

Tentýž rok, v neděli 8. října, byl posvěcen nový kamenný kříž na hřbitově, který zhotovil pan Kundela, kameník z Kamenné za 40 000 Kč. Starý dřevěný kříž byl přemístěn ke hřbitovní bráně na západní straně k Nárámči.

Farníci se účastní poutí na různá poutní místa v celé naší republice. Např. v roce 1948 se koná Diecézní pouť na Sv. Horu a do Staré Boleslavi, které se účastní 53 budišovských farníků. Společnost katolických žen pořádá pouť na Svatý kopeček u Olomouce, na Svatý Hostýn nebo do slovenského Šaštína. Třebíčští Kapucíni pořádají pouť na Vranov u Brna a do Křtin, kam jsou budišovští věřící zváni. Farníci se také opakovaně účastní pěších poutí do poutního kostela Narození Panny Marie ve 20 km vzdálených Přibyslavicích u Třebíče. Poutníci vycházeli v sobotu a vraceli se v neděli odpoledne. V roce 1950 procesí doprovázel bohoslovec Karel Pavlíček. Probíhalo vždy uvítání poutníků spolufarníky, kteří jim vyšli naproti do Nárámče. Společně se vraceli do budišovského kostela, kde proběhlo uvítání s udílením svátostného požehnání a obřad žehnání poutních obrázků, růženců a sošek.⁹⁷

Konají se stále ještě veřejné průvody, a to na Slavnost Vzkříšení. Průvod vychází od kostela, pokračuje kolem tehdejší školy a vrací se zpět. Na sv. Marka jde průvod do polí, ve výročí svátku sv. Jana Nepomuckého k jeho soše. Pořádají se opakované průvody do polí za vyprošení úrody, za mír a Boží požehnání pro rodiny, obce a svatou církev. Jde se k soše sv. Václava, ke křížům za obcí – např. ke kříži na Véhůnky, k Machátovému kříži nebo na Brdca. Samozřejmostí je ještě stále průvod na Slavnost Božího Těla. Farníci jsou pobízeni k hojně účasti, žádaný je zájem hasičů budišovských i přífařených obcí. V den památky zemřelých se koná průvod k pomníku padlých.⁹⁸

Stále jsou slouženy mše svaté za jednotlivé rúže Bratrstva živého růžence. Farníci jsou vyzýváni k účasti na duchovních cvičeních, která se každoročně konají v nedalekém Moravci. Těchto cvičení se účastní cca 20 farníků. V březnu 1950 je vyzvána mládež i ti, kdo dosud nepřijali sv. biřmování, aby si podali přihlášky, neboť na květen, po

⁹⁶ Srov. Pamětní kniha obce Budišov, 1938 - 1950, s. 177.

⁹⁷ srov. DABB Rajhrad, Fond Farní úřad Budišov, Pořádek služeb Božích 1948-1955, inv.č. 41, s. 49.

⁹⁸ Srov. tamtéž.

absolvování přípravy, je plánováno udílení této svátosti. Avšak v neděli 23. dubna je farníkům od ambonu sděleno, že dle oznámení děkanského úřadu ze dne 21. dubna se sv. biřmování zde konati nebude.⁹⁹

Tak pozvolna přichází doba, kdy byly veřejné církevní projevy vládnoucím režimem potlačeny, v lepším případě ponechány za zdmi kostela, v horším případě plně vytěsněny.

6.3. Propojení farnosti a obce

Počátkem tohoto období je stále farnost propojena s obcí, ať už z tradice či sounáležitostí k farnosti. Ve Studnicích v červenci 1949 je sloužena mše svatá za zemřelé členy dobrovolných hasičů a probíhá obřad svěcení motorové stříkačky. V srpnu téhož roku se slaví v Hodově nedělní mše svatá za hodovské farníky a je svěcena nová školní budova.¹⁰⁰

Dne 1. ledna 1950 vstoupil v platnost nový občanský zákon o rodinném právu. Dle tohoto zákona budou se nyní konat všechny sňatky na obecních úřadech a teprve potom může se dle přání konat sňatek církevní. Vedení matrik přechází na Místní národní výbory a jsou jim pověřeni okrskoví matrikáři. Okrsek budišovský zahrnují obce Budišov, Kamennou, Pozďatín a Nárameč. První občanský sňatek byl v Budišově uzavřen 6. února 1950. Místnost pro úřední sňatky byla upravena z kabinetu hasičského sboru, později byla k tomu účelu upravena místnost v bývalém zámku.¹⁰¹

Nejvýraznějším projevem komunistického režimu na vesnici bylo surové potlačení vlastnického práva obyvatel vesnice v podobě kolektivizace vesnice. V průběhu roku 1951 se funkcionáři KSČ snažili přesvědčit drobné a střední rolníky o výhodách JZD. Narazili ale na odpor velkých rolníků. Následně byl rolník F. Lysý odsouzen za výhrušné řeči na 14 měsíců vězení a rolník K. Kašpar za nesprávné plnění dodávky mléka na 3 měsíce vězení. Tyto procesy zdaleka nedosáhly obludnosti, s níž proběhly tzv. „babické události“, kde došlo k účelným vraždám. Cílem však byla v obou případech socializace vesnice. V dalších letech dochází k vystěhování čtyř rodin z obce a převedení jejich

⁹⁹ Tamtéž, s. 79.

¹⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 47.

¹⁰¹ Srov. Pamětní kniha obce Budišov, 1938 - 1950, s. 168.

hospodářství do správy státu za dozoru MNV. Bylo jim vytýkáno neplnění přemrštěných dodávek zemědělských produktů, což byly však pouze oficiální důvody. Ty skutečné mnohokrát úplně jiné a postižení se je často nikdy nedozvěděli. Vystěhování na 10 let se udála na základě lidového soudu v Třebíči. Dále byly rodiny Chybova, Zezulova Nováčkova a Káfoňkova zbaveny veškerého majetku, byly jim uděleny peněžité pokuty a odsouzení na různě dlouhé tresty odnětí svobody. Později se dočkaly částečné amnestie, kdy jim byly prominuty peněžité pokuty a nepodmíněné tresty, návrat jim však povolen nebyl a čekalo je stěhování z místa na místo.¹⁰² Jakým způsobem tak trpěla, či naopak byla posílena jejich víra, bylo velmi individuální a s odstupem času bez osobní výpovědi účastníků lze jen těžko posoudit.

Tyto události měli bezesporu velký vliv na život farníků a jejich víru. Projevem doby se staly lež, podvod a klam. Projevený nesouhlas se tvrdě trestal. Všechny svazoval strach ze ztráty zaměstnání či z nešťastné budoucnosti jejich dětí. A to i přesto, že byli duchovním otcem z kazatelny často odkazováni na slova Krista Pána: „Kdo mne vyzná před lidmi, toho vyznám i já před Otcem svým, který jest v nebesích“.

¹⁰² SYROVÝ, Ondřej. *Příspěvek k dějinám Budišova*, s. 26-27.

7. Osobnost Msgra. Augustina Kratochvíla

Do dějin Budišova vstupuje P. Augustin Kratochvíl dne 1. července 1915, kdy se stává duchovním správcem budišovské farnosti na dobu 30 let (1915 – 1945). Protože P. Kratochvíl byl za svého působení v Budišově také pisatelem farní kroniky, zaznamenal několik dat a záznamů o své osobě.

Msgre. Augustin Kratochvíl se narodil 29. srpna 1865 v Bučovicích do tkalcovské rodiny. Gymnazijní studia vykonával na I. českém gymnáziu v Brně v letech 1879 – 1887, oktávu opakoval ve Vysokém Mýtě ve školním roce 1887/1888. Bohosloví studoval v Brně v letech 1888 – 1892 a kněžské svěcení přijal 31. července 1892 z rukou biskupa Františka Saleského Bauera. Hned po vysvěcení, 10. září 1892, nastoupil jako kaplan do Kamenice u Jihlavy, odkud byl ke dni 5. 5. 1894 přesazen za kooperátora do Tasova u Budišova. Zde působil až do 1. 9. 1898, poté odchází kaplanovat do Osové Bitýšky. Ještě téhož roku se stává administrátorem v Radešinské Svatce. Po vypršení administratury, byl ode dne 13. 4. 1899 ustanoven administrátorem v Netíně u děkana Antonína Brabence, jenž brzy poté odešel do Velkého Meziříčí, kde záhy zemřel. Administraturu v Netíně převzal František Hlavnička, kaplan velkomeziříčský, a tak je Augustin Kratochvíl ustanoven dne 20. 7. 1899 administrátorem na Vršavě u Nového Města. Po tříměsíční administratuře obdržel nový dekret a od 23. 10. 1899 je odeslán kaplanovat do Popovic na Rosicku k faráři Aloisovi Ličmanovi, biskupskému konsistornímu radovi. Tam pobyl celých 14 let. V r. 1913 onemocněl a žádal o dočasný odpočinek, zároveň přijal místo zámeckého kaplana v Náměšti nad Oslavou u hraběte Jindřicha Haugwitze, kde působil od 1. 11. 1913 do 30. 6. 1915. Ač měl dovolenou až do konce r. 1915, zažádal o uvolněnou budišovskou faru, na niž byl instalován dne 1. července 1915. Tak započalo jeho působení v Budišově a trvalo celých 30 let.

Za svého působení v Popovicích se přidružil ke skupině historických spisovatelů shromážděných kolem Vlastivědy Moravské a napsal na desítky spisů, kritik a novinových článků. Po zemřelém redaktorovi Vlastivědy Moravské Františku Dvorském převzal r. 1920 redakci celé Vlastivědy. Za jeho redakce vyšlo dalších 18 okresů Vlastivědy Moravské.

Páter Aug. Kratochvíl zaznamenal ve farní kronice osobní vzpomínku na svou návštěvu u prezidenta Masaryka. A tak se dovídáme, že dne 11. 3. 1926 byl jako hlavní redaktor

Vlastivědy Moravské spolu s PhDr. Františkem Šujanem, ředitelem II. české reálky v Brně, jakožto předsedou Musejního spolku v Brně, přijat na audienci na Pražském hradě tehdejším československým prezidentem Tomášem G. Masarykem. O své návštěvě Aug. Kratochvíl píše:

...byl mu (pozn. p. presidentovi) darován okres hodonský, jenž právě vyšel ve Vlastivědě Moravské. Ač audience byla určena asi na 30 minut, zdrželi se oba páni u p. prezidenta 52 minut. Náš p. president mluvil většinou s farářem (pozn. budišovským) o Vlastivědě, charvatských osadách, o Čs. bratřích, protestantismu, mapě zaniklých osad aj. Velmi p. prezidenta zajímalo, když slyšel o padlých (=hříšných) Českých bratřích, jak lze se dočísti ve far. Ivančicích z r. 1906. Při audienci seděl farář (pozn. budišovský) na pravé straně p. prezidenta. Jestli překvapily p. prezidenta (jak později se farář dozvěděl) farářovy velké vědomosti historické o nábožen. věcech na Moravě, a o rozlišování přesném všech sekt nekat., působil p. president na deputaci obou (dr. Šujana a faráře) dojmem posvátným. Takovým prezidentem se nemůže vykázati ze současných republik žádná. Hloubka filosof. myšlenek a přesnost ve vyjadřování, názory náboženské a snášenlivost náboženská ohromí každého, kdo s ním mluví a naň pohlédne. Farář byl již znám p. prezidentu z r. 1925, kdy dne 26/2 t. r. poslal zdejšímu faráři svou fotografii s vlastnoručním podpisem, bylť farář mu poslal p. prezidentu v lednu t. r. některé své literární práce.¹⁰³

Augustin Kratochvíl se v roce 1928 stal konsistorním radou, roku 1931 byl ustanoven biskupským radou a v roce 1938 svatým stolcem jmenován tajným papežským komořím s přiznáním titulu Monsignore.

V roce 1935 je Augustin Kratochvíl ministrem školství a národní osvěty jmenován konzervátorem Státního památkového úřadu v Brně a v lednu roku 1936 zvolen dopisujícím členem Královské české společnosti nauk v Praze.

Když Augustin Kratochvíl oslavil 29. srpna 1940 své 75. narozeniny, mezi gratulacemi od mnohých význačných osob se objevilo i přání ministra školství a národní osvěty Jana Kaprase.

¹⁰³ Kronika farnosti budišovské, s. 53

Páter Augustin Kratochvíl byl jmenován čestným občanem Bučovic, Ivančic, Velkého Meziříčí, Budišova, Kamenice, Lukovan aj.

Msgr. Augustin Kratochvíl 14. listopadu 1945 po 30 letech opustil Budišov. Odebral se na odpočinek do rodných Bučovic, kde dne 18. srpna 1946 ve svých nedožitých 81 letech umírá. Je pochován do rodinného hrobu v Bučovicích.

Závěr

Protože doposud neexistují náležitě a komplexně zpracované dějiny křesťanských farností, kladla si tato práce za cíl zmapovat dějiny farnosti Budišova u Třebíče v časově vymezeném období. Svou pozornost jsem zaměřila primárně na atmosféru života farní obce Budišova, na vztahy mezi farností, školou a obcí, a to v kontextu celorepublikové nábožensko-politické situace. Vycházela jsem z dostupných pramenů, zejména farní kroniky a kronik obecních. K důležitým archivním pramenům patřil fond Farního úřadu Budišov a fond Obce Budišov. Také vzpomínky pamětníků mi umožnily nahlédnout do atmosféry zkoumaných let. Bohužel se mi nepodařilo dohledat mnoho dobových fotografií, které by více přiblížily sledované období. Zjišťuji, že události obou světových válek, ale hlavně nástup komunistického režimu tuto farnost pozměnily. Lidé postupem času díky ekonomickým a politickým vlivům, které nebyly nakloněny náboženskému životu, pozvolna upouštějí od praktikování života ve víře. Některé informace mohou působit jednostranně a mohou být příliš statistické, nicméně jsem chtěla předložit ucelený obraz jedné neodmyslitelné součásti života našich předků. Nepodařilo se mi plně zachytit hospodářský vývoj farnosti, jež jsem si stanovila jako jeden z cílů. Důvodem byly neúplné prameny, které neumožnily souvislé zpracování hospodaření farnosti a také časová náročnost, již by si důsledné bádání vyžádalo. Ve své práci jsem proto svou pozornost obrátila na veřejné církevní projevy v souvislosti s životem celé obce.

Tato práce byla přínosem především mně samotné, neboť jako současná farní kronikářka jsem tak měla možnost hlouběji nahlédnout do tvorby mých předchůdců, zjistit, co je důležité zaznamenat na stránky pamětní knihy, aby poskytly dalším generacím skutečný a ucelený obraz konkrétní doby.

Chtěla jsem docílit toho, aby touto prací zazněl život obyčejných lidí, kteří ve farnosti bydleli a žili před námi. Víím, že zdaleka nemohu rozkrýt celou historii a proniknout do myslí lidí, kteří danou dobu zažili. Mnoho informací ještě leží pod rouškou tajemství. Byla bych však ráda, kdyby tato práce umožnila potencionálním čtenářům alespoň z části nahlédnout do dějin jednoho z nejnižších článků církevní správy a poskytnout tak rámcový pohled na farní život farnosti Budišova u Třebíče.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

a) archivní prameny

Kronika farnosti Budišovské (1466-1999). Uloženo na farním úřadu.

Pamětní knihy obce Budišov I. – III. díl (1924-1928, 1929-1938, 1938-1950). Digitální podoba.

Státní okresní archiv Třebíč, Archivní fondy: Archiv obce Budišov (1825-1945), Národní škola Budišov (1872 – 1953), Kostelní konkurenční výbor (1891-1947), Náboženské spolky Budišov (1850-1947)

Diecézní archiv Biskupství brněnského Rajhrad, Archivní fondy: Farní úřad Budišov, Biskupská konzistoř Brno

Farní úřad Budišov: Kniha členstva Sdružení venkovské omladiny na Moravě a ve Slezsku – skupina pro Budišov a okolí, Jednatelská kniha Jednoty Orla československého Budišov 1922-1923, Kniha změn náboženství v Budišově 1903-1983, Katalog pro evidenci dětí z katolických rodin, které nechodí do náboženství

b) ostatní prameny

Výpisky o chrámové hudbě sepsané Michaelem Kročilem. Uloženo ve farním kostele.

Výpovědi pamětníků.

Literatura

BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-311-0.

BOHÁČ, Zdeněk. *Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-405-9.

BRODSKÝ, Pavel. *Stavebně historický průzkum*. Nепublikovaná studie. Farní úřad Budišov, 2016

CEJPKOVÁ, Markéta. *Rod Baratta-Dragono se zaměřením na JUDr. Richarda Baratta-Dragono*. Bakalářská diplomová práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Brno, 2014.

ČERNÝ, K., ŠUSTR, M., CHMELÍČEK, M., FIALKA, M., *Budišov u Třebíče na starých pohlednicích*, Tváře – Jitka Průžová, 2011.

ČORNEJ, Petr. *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnilly naši historii*. Praha:Reader's Digest Výběr, 2001. ISBN 80-86196-33-x.

DVORSKÝ, František. *Vlastivěda moravská II, Místopis Moravy. Jihlavský kraj. Okres Třebický*, Brno: Musejní spolek, 1906.

HOLASOVÁ, Pavlína. *Biskup Huyn a jeho oddíl na založení Kongregace Sester Těšitelek Božského Srdce Ježíšova*, bakalářská práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Praha, 2017.

HRDLIČKA, Alois. *Topografie diecese brněnské*, Papežská knihtiskárna beneditk. rajhradských, Brno, 1906.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin*. Repr. Praha: Zvon, 1991. ISBN 8071130036.

KRATOCHVÍL, Augustin, *Památník slavností čtyřstaletého povýšení Budišova u Třebíče na městečko 1538-1938*, Budišov, 1938.

PAVLÍČEK, Karel, *10 let od ukončení rekonstrukce kostela nanebevzetí P. Marie a Sv. Gotharda v Budišově u Třebíče*, Farní úřad Budišov, 1993.

PLACÁK, Petr. *Svatováclavské milénium: Češi, Němci a Slováci v roce 1929*. Praha: Babylon, 2002. ISBN 80-902804-2-0.

PLICHTA, Alois, Adolf ROSSI a Vladimír NĚMEČEK. *Za uměním Vysočiny: baroko na Budišovsku a Tasovsku*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996. ISBN 80-85766-81-7

POLC, V. Jaroslav. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*, KTF UK Praha, 1995.

PRAJKA, Miroslav. *Ikonografické aspekty církevní sfragistiky na Moravě v 18. a 19. století*, Diplomová práce, nepublikováno. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, 2011.

SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0474-2.

SYROVÝ, Ondřej, *Příspěvek k dějinám Budišova*, bakalářská práce, nepublikováno. Masarykova univerzita Brno, Pedagogická fakulta, 2007.

ŠMÍD, Marek, Michal PEHR, Jaroslav ŠEBEK a Pavel HELAN, ed. *Československo a Svätý stolec*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2015. ISBN 978-80-87782-23-1.

Světcí a jejich kult ve středověku. V Praze: Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v nakl. Tomáš Halama, 2006. Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, 4. ISBN 80-903600-6-8.

Časopisy

Tajemství zmizelých soch. *Budišovský zpravodaj*, č. 1, 2002

Madona-Immaculata. *Budišovský zpravodaj*, č. 2, 2002

Střípky vzpomínek. *Budišovský zpravodaj*, č. 4, 2007

Vzpomínka na pastýře. *Budišovský zpravodaj*, č. 2, 2009

Filmař zrozený ve znamení Lva. *Příloha budišovského zpravodaje, Budišovský zpravodaj*, č. 2, 2002

Perly baroka. *Příloha budišovského zpravodaje, Budišovský zpravodaj*, č. 4, 2003

Internetové zdroje

<http://citaty.net/autori/marcus-tullius-cicero/?page=4> [cit. 2017-07-30].

http://mozaika.vscht.cz/data/autor_skarda_benedikt.html [cit. 2017-10-24]

https://www.czso.cz/csu/sldb/obsah_scitani_lidu_1930 [cit 2018-02-28]

<http://www.bojovali-za-ceskoslovensko.cz/cs/bojovnici/vypis/18> [cit. 2017-12-04]

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Franišek_Bláha_\(politik\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Franišek_Bláha_(politik)) [cit.2018-03-04]

Seznam příloh:

A) Textové přílohy

Příloha č. 1. Výpověď pamětnice Miloslavy Pospíšilové ze dne 30. 8. 2017.

Příloha č. 2. Výpověď pamětníka Františka Pavlase ze dne 11. 10. 2017.

Příloha č. 3. Výpověď budišovské farnice ze dne 31. 8. 2017.

Příloha č. 4. Vzpomínky Aloise Bačáka ze dne 29. 4. 2009.

B) Obrazové přílohy

Obr. příloha č. 1. Nejstarší vyobrazení kostela sv. Gotharda v Budišově u Třebíče z r. 1783 na mědirytině Jana Strčanovského z Velkého Meziříčí.

Obr. příloha č. 2. Katastrální mapa okolí budišovského kostela a hřbitova z r. 1863.

Obr. příloha č. 3. Budišov – farní chrám Nanebevzetí P. Marie a sv. Gotharda - Stavební a historický vývoj.

Obr. příloha č. 4. Pečeť budišovské farnosti.

Obr. příloha č. 5. Znak farnosti Budišovské.

Obr. příloha č. 6. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a svatého Gotharda v Budišově u Třebíče, přelom 19. a 20. století.

Obr. příloha č. 7. Udílecí dekret čestného občanství městyse Budišova brněnskému biskupu Františku Saleskému Bauerovi ze dne 22. 6 1896.

- Obr. příloha č. 8. Fotografie P. Augustina Nezvala, faráře v Budišově v letech 1897 – 1915.
- Obr. příloha č. 9. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a svatého Gotharda v Budišově u Třebíče, 20. léta 20. století.
- Obr. příloha č. 10. Slavnost svěcení pomníku padlých v roce 1922.
- Obr. příloha č. 11. Fotografie ze zlaté svatby JUDr. Richarda Baratty-Dragono a Karolíny Franzisky Haugwitz Baratta-Dragono s hostem P. A. Kratochvílem, leden 1945.
- Obr. příloha č. 12. Seznam obětí světových válek v budišovské farnosti.
- Obr. příloha č. 13. Fotografie učitelského sboru v Budišově, rok 1942.
- Obr. příloha č. 14. Fotografie 1. třídy budišovské školy, školní rok 1943/44.
- Obr. příloha č. 15. Rodinná fotografie P. Augustina Kratochvíla s rodiči a sestrami.
- Obr. příloha č. 16. Osobní fotografie P. Augustina Kratochvíla z r. 1945.
- Obr. příloha č. 17. Smuteční oznámení P. A. Kratochvíla.
- Obr. příloha č. 18. Náhrobní deska z hrobu P. A. Kratochvíla v Bučovicích.
- Obr. příloha č. 19. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a svatého Gotharda v Budišově u Třebíče, 50. léta 20. století.
- Obr. příloha č. 20. Fotografie z 1. sv. přijímání s P. Stanislavem Kovaříkem, kolem roku 1950.
- Obr. příloha č. 21. Fotografie z průvodu Slavnosti Božího Těla, rok 1955.
- Obr. příloha č. 22. Školní fotografie, školní rok 1949/1950 – nádvoří zámku.
- Obr. příloha č. 23. Žádost děkanského úřadu v Třebíči farnímu úřadu v Budišově o sdělení odsouzení P. Stanislava jeho matce, prosinec 1959.
- Obr. příloha č. 24. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a svatého Gotharda v Budišově, současný stav.

Textová příloha č. 1

Výpověď pamětnice Miloslavy Pospíšilové ze dne 30. 8. 2017

(Originál výpovědi je uložen v archivu autorky.)

Narodila jsem se v roce 1928 v rodině učitele Františka Zejdy, oba rodiče byli Budišováci, namluvili se přes plot. Rané dětství jsem prožila v Čáslavicích, kde tatínek učil. Když jsme v roce 1935 přišli do Budišova, bydleli jsme ve škole, za bývalou starou poštou byl byt pro řídícího učitele. V roce 1937 jsme se stěhovali do nového domu, který si rodiče postavili. I já jsem se později stala učitelkou. Doma jsme se společně nemodlili, ale maminka byla nábožensky založená, ta se modlila, tatínek jen někdy.

Když jsem chodila do školy, byl farářem Msgre. Kratochvíl. On byl veliký spisovatel, psal Moravskou vlastivědu. Msgre. Kratochvíl byl v oblibě, byl to chytrý člověk. Měl u sebe na faře sestru Terezku, ta mu tam hospodařila. Poté přišla další jeho sestra Augustina, ale ta v Budišově byla jen krátce a byla učitelkou ručních prací ve škole. Msgre. Kratochvíl, když si něco zapomněl do náboženství, posílal obyčejně na faru mě, protože znal tatínka, byla jsem řídícího dcera. Přišla jsem k faře, zazvonila jsem na takový tahák, přišla otevřít slečna Terezka. On měl na faře velký stojan na knihy, za kterým psával, neseděl, psal ve stoje.

Naproti faře, co jsou dnes Němečkovi, bydleli tehdy Tvarůžkovi, rodina bývalého řídícího učitele. Varhaníkem byl v té době Michal Hnízdil, bydlel vedle Pavlasových. Cvičil zpěvy na průvody, k Vánocům, Velikonocům. Když Msgre. Kratochvíl odešel, střídali se kněží. Prvně páter Handlíř a pak páter Kovařík, ten byl moc příjemný. Hodně vyprávěl, když chodil učit k nám do školy náboženství, o přestávce nás bavil. Byl to veselý kněz. Pořádal výlety s dětmi. To jsem taky jednou šla s nimi přes Brdca do Rohů. Dovedl nás na kopeček a ukazoval nám nějaký zajímavý kámen.

Náboženství učil pan farář. Za první republiky bylo náboženství povinné. Zkoušky z náboženství se konaly v kostele. Potom, když už jsem ve škole učila, bylo náboženství nepovinné. Když přijel pan biskup na biřmování, bylo tam spousta lidí. Zdálo se mi to neuspořádané, pan biskup se proplétal mezi davy, vůbec nebylo možné se na něj, nebo na úkony, které dělal, podívat. Já jsem byla taky biřmovaná, dostávali jsme obrázky – upomínky na biřmování.

Bez účasti farnosti se konaly průvody na výročí upálení mistra Jana Husa. Průvod s farností jsme chodili např. na svátek Jana Nepomuckého. Šli jsme od kostela k soše Jana Nepomuckého do parčíku pod farou, klekli jsme si a probíhaly modlitby. Za protektorátu jsem chodila na gymnázium do Velkého Meziříčí, to se nedělo vůbec nic.

Pamatuji si i barony Baratty. Také chodili do kostela, dovezl je kočárem kočí Robotka. Byli vždy na oratoři, otevřela se okna oratoře do presbytáře, a tak se účastnili pobožnosti. S kamarádkou Dášou jsme chodily paní baronce políbit ruku. Páni byli velice oblíbení. Např. Pavlíčkovi, když vyhořeli, dostali od pana barona všechno nové dřevo. Můj tatínek byl legionář z 1. světové války. Za 2. světové války byli v zámku Němci. Ti věděli, že tatínek byl legionářem a měli pokyn tatínka zatknout. Pan baron se ho ale zastal, řekl: „Ne, na pana Zejdy nebudete makat“ a zakázal jim to.

Textová příloha č. 2

Výpověď pamětníka Františka Pavlase ze dne 11. 10. 2017

(Originál výpovědi je uložen v archivu autorky.)

Narodil jsem se v roce 1930 v Budišově a vyrůstal v katolické rodině. Náš dům byl nedaleko kostela. V domě jsme měli obchod. Maminka do kostela chodila často, tatínek jen někdy. Pan farář chtěl, abych ministroval, ale já byl od malička trémista, tak jsem neministroval, ale bratr ministroval. Vzpomínám si, že Boží hrob se stavěl vzadu u vchodu do kostela, tam se ministranti střídali a hlídali Boží hrob. Jednou i mě kamarádi vzali, abych i já tam hlídal, měli jsme na sobě komže a já byl jako ve snách, abych nic nepoplet. V postní době vysávalo nad oltářem plátno Ukřižovaného, co teď pan farář znovu objevil a nyní se opět zavěšuje. Když bylo proměňování, tak kostelník, pan Zezula, šel doprostřed, zatahal za provaz na pozdvihováček - klekl a zazvonil. Bylo to slyšet po vsi a lidi, když pracovali venku a slyšeli zvon, tak klekali. To byl jiný svět.

Varhaníkem byl Michal Hnízdil, soused. U něj doma se scházela děvčata i paní a nacvičovali kostelní zpěvy. Zpívalo se na kůru o Velikonocích, Vánocích a Božím Těle. Právě o Božím Těle se stávaly 4 oltáře, první byl u nás, ten jsem i já stavíval, další u Hedejů, třetí u Manů a čtvrtý u fary. To byla taková velká událost, velká paráda, každý na sebe oblekl to nejslavnostnější oblečení a byla to záležitost celého Budišova. Týden před tím se selská stavení olíčila, zametalo se městečko. Hospodáři brzy ráno s koňmi jeli k rybníku sekat palach – rákosí, to se rozložilo po celé cestě od všech oltářů až ke kostelu. To bylo v první republice, ale i ve válce. Tancovačky a divadelní představení byly ve válce zakázány, a proto Slavnost Božího Těla byla i kulturní událost. Vždy to vycházelo, tak jako teď, na čtvrtek. Nechyběly družičky, těch byla celá řada, cestou sypaly květy, nosil se baldachýn, každý si považoval za čest jej nést. Samozřejmě nechyběli muzikanti. I hasiči byli v průvodu ve vší parádě s naleštěnými přilbicemi. Sokol se tohoto nezúčastňoval, obecně byl považován jako protikatolický, obzvláště ve městech, ale zde na vesnici se to tak nebralo, všichni byli nějak pospolu. Dokonce když se pan farář Kratochvíl loučil s Budišovem v roce 1945, tak se loučil ze Sokolovny, ta byla nabytá. Na 5. července se pořádaly průvody k oslavě Mistra Jana Husa na zrádném kopci, tam se pálily ohně, některý z učitelů řečnil o mistru Janovi, buď řídící Zejda nebo pan učitel Schäfer – ten byl pak varhaník. Tenkrát se to tak nebralo, tak to šlo dohromady, bez

nějakých vášní. Takových skutečných ateistů z přesvědčení několik bylo, ale byli to jednotlivci. Vždycky byla sláva při posvěcování křížů, chodilo se průvodem do polí. Na májovou se chodívalo každý den, já jsem nevynechal ani jednou, dokonce 9. května 1945, když byl Budišov plný Rusáků, nevynechal jsem. Byl tam pan farář, varhaník já a několik babiček, nechtěl jsem vynechat i v takovém vzruchu.

Tenkrát byl uctíván Jan Nepomucký. V květnu o jeho svátku se chodívalo průvodem do parku, kde je jeho socha. Tam byla pobožnost a litanie k sv. Janu Nepomuckému a zpívalo se „Vroucně vítáme tě Jene svatý....“

Na Baratty vzpomínám jen málo, protože my jsme žili na jiném konci, než byl zámek. Vidávali jsme je u kostela, jezdili na Velkou mši sv., ta byla v neděli v 10 hodin. Po schodech vstoupili na oratoř, kde se jim v zimě topilo. Jinak jsme s nimi nepřišli do styku. Vzpomínám si jen, že při bočním vstupu do zámku byl poštovní úřad, tam bydlel i správce statku. Pamatuji si, že za války na zámku vysel prapor s hákovým křížem. Jeden jejich syn se dal k Němcům. Ale nikdo si na pány nestěžoval, říkalo se, že když tenkrát někdo vyhořel, od pana barona dostal dřevo.

Pokud někdo z Budišova umřel, nosili o pohřbu nosiči nebožtíka na nosítkách z domu na ramenou, z okolních vesnic vozili zemřelého na povozech. Zastavilo se na prostranství před farou a pak se šlo do kostela na zádušní mši a pak na hřbitov.

Vzkříšení – to byla velká slavnost, to do kostela chodili i ti, kdo běžně na mši nechodili. Zase se tohoto účastnili hasiči. Hasičský spolek se kostelních akcí zúčastňoval hodně, pro ně to byla taková vlastní hasičská slavnost, oni neměli jinak moc příležitost se ukázat v uniformách, v celé své parádě. O velikonocích se chodilo s hrkačkami, klepačkami, s takovými kotouči, na věži bylo také velké kolo, co dělalo rachot. Prožívaly se všechny církevní svátky – církevní rok je bohatý, pokud ho žijeme...

Ještě si vzpomínám, když za války němečtí vojáci přijeli sundávat kostelní zvony, my malí kluci jsme tam okukovali. Pan farář Kratochvíl se tehdy bavil s německým důstojníkem. Myslím si, že asi zachránil ten největší zvon. Byla to nejspíš jeho zásluha, že ho neodvezly. Ten německý důstojník měl možná vztah ke kultuře, nebyl to žádný frontový voják, tak možná díky páteru Kratochvílovi máme ten zvon doposud. Farář Kratochvíl byl vzdělaný člověk. Učil nás náboženství, byl přísný, ale nebil nás, tehdy

bylo totiž bití ve škole běžné. Na faře bydlela jeho sestra, ta obstarávala hospodářství. V době okupace ukryl pan farář na faře sochu TGM, byla zazděna poblíž hospodářské farní budovy. Páter Kratochvíl měl velikou knihovnu, když se stěhoval do Bučovic, ponechal naší rodině část své knihovny. Když odcházel z Budišova, loučili se s ním všichni Budišováci, ať chodila do kostela nebo ne. Po páterovi Kratochvílovi byl farářem páter Handlíř, a ten nás na rozdíl od pátera Kratochvíla bil, někdo se zasmál a už nám jednu vlepil, ale měli jsme ho rádi. Pak přišel pan farář Kovařík. Přišel jako mladík plný elánu, byl velmi oblíbený, chodil na fotbal, byl takový lidový.

Po únoru přestali chodit lidi do kostela, např. učitelé, nebo kdo byl u policie, kdo chtěl zastávat místo předsedy. To si komunisti hlídali. Jestliže se někdo z dětí hlásil do náboženství, tomu dělali potíže. To je případ mého bratra – byl učitel, manželka učitelka, měli děti – aby se dostaly na školu, přestali chodit do kostela.

Textová příloha č. 3

Výpověď budišovské farnice ze dne 12. 10. 2017

(Pamětnice si nepřála být jmenována)

Pocházím z věřící rodiny, narodila jsem se ve 30 letech minulého století. Navštěvovala jsem školu v Budišově, kde jsem také chodila do náboženství. Docházely všechny děti, nebylo myslitelné, že by někdo nechodil. Pamatuji se na faráře Augustina Kratochvíla, byl to takový dědeček, někdy při vyučování i usnul. Byl velmi přísný, všichni jsme museli sedět v pozoru, používal rákosku. Opakovaně nás zkoušel. Já se vlastě pořád učila náboženství. V katechismu byly takové otázky a odpovědi, které jsme se museli naučit. Tak např. „K čemu jsme na světě?“ A odpověď zněla „Abychom Pánu Bohu sloužili“. Pořád jsme se učili ty sloupečky. Farář Kratochvíl měl své oblíbence – vynášel ty z lepších rodin, děti poštmistra, doktora, pana řídícího... on byl ještě stará škola.

Potom přišel páter Karel Handlíř, to byl moc hodný člověk, ale neměl takovou disciplínu, tomu děcka zlobily. Při odchodu ze školy nám P. Handlíř dal knížečku Anežka svatá - byla to knížka plná ponaučení.

Pak přišel páter Stanislav Kovařík. Ten měl u lidí veliký úspěch, mluvil tak opravdově, byl lidový, chodil po svatbách, zpíval, tancoval, účastnil se všeho a se všemi se bavil. Za působení faráře Kovaříka býval kostel hodně nabitý, přímo nacpaný, z venku se tlačili i bočními vchody. Lidé stáli, kde se dalo. K prvnímu svatému přijímání chodívala vždy celá třída. Farář Kovařík uměl úžasně mluvit, měl velký vliv na lidi. Když mluvil, bylo znát, že je přesvědčený o tom, co říká. Někomu se to nelíbilo a tak ho místní udali. Odešel a už se do Budišova nevrátil.

Dříve zde byli dva kněží, pan farář a pan kaplan, proto se konaly často nějaké pobožnosti – křížové cesty, májové, roráty, průvody k soše Jana Nepomuckého. Tyto průvody se začaly 16. května, a pak každý den až do posledního května. Modlili jsme se růženec, pan farář zazpíval litanie loretánské, a taky se zpívala píseň: „Vroucně vítáme Tě, Jene svatý, tys náš veleslavný vlastenec“. Na tyto průvody chodila snad všechna děcka z Budišova.

Nechodili jsme často k svatému přijímání, tak čtyřikrát do roka – vždy na konci školního roku, na začátku školy, na Vánoce a Velikonoce. Zpovídalo se po třídách, rodiče jsme

předem odprošovali. Pamatuji si na vizitace – všichni jsme byli v kostele, pan děkan zkoušel z náboženství. To pak už po válce nebylo.

Znala jsem Jakuba Demla, ten měl modernější názory, chtěl, aby se přistupovalo denně ke svatému přijímání, ale to se pánům v Brně nelíbilo. Párkrát jsem ho potkala v Budišově, byl menší, nosil černý klobouk. Četla jsem jeho knížky, byly opravdu zajímavé.

Průvody Božího Těla byla velká slavnost. Nazdobily se vždy čtyři oltáře – u Manových, u Kadleců, u Pavlasů a u fary. Chlapi vozili harmonium od oltáře k oltáři. Nosil se baldachýn nad monstrancí. Den před tím se celý Budišov zametl, naházelo se rákosí, které se večer zase shrabalo. Květiny doma nikdo moc nepěstoval, my družičky jsme sbírali předem luční kvítí – chrpy, kopretiny...

Na budišovské barony Barattovy si pamatuju – mladá paní baronka byla Češka, byla to pěkná ženská, vysoká, silná. Měli 3 děti. Baroni chodívali na mši svatou na oratoř, ale mladá paní baronka chodila dolů mezi lidi, byla taková modernější. Té se už ruka nelíbala. Na to si potrpěla stará paní baronka, ta pořádně ani česky neuměla. Barattové byli Němci, ale moc lidem pomáhali, tolik lidí bylo u nich zaměstnaných. Po osvobození budišovští partyzáni vtrhli do zámku, všechny zajali a odvedli. Pana barona (*pozn.* JUDr. Richard Baratta) jsme po válce pochovali u budišovského kostela. Na pohřbu byli dva nosiči, kostelník, p. farář, p. Hnízdil a tři zpěvačky. Nikdo jiný na pohřeb nesměl, bylo to zakázané. Byl pochován u kostelní zdi za malým oltářem. Mladý pan Rigo nechal postavit kříže kolem kostela, i pro sebe, když ještě žil.

Když někdo umřel, chodilo se na modlení do domu zemřelého. Tenkrát byl pohřeb hned třetí den po úmrtí. Nebožtík zůstával doma v nějaké chladné světnici až do pohřbu. Tenkrát bývaly pohřební obřady o moc delší, než jsou teď.

Kostelní sbor později řídil Jaromír Zejda a pak Mořic Schäfer. Nacvičovali se Mše, např. Rybova mše, Marhulova mše vánoční. Varhaníci dirigovali, zpívalo se čtyřhlasně. Po Vánocích už se nacvičovalo na Velikonoce, po Velikonocích na Májové.

Textová příloha č. 4

Vzpomínky pamětníka Aloise Bačáka ze dne 29. 4. 2009

(Zdroj: Vzpomínka na pastýře. *Budišovský zpravodaj*. 4/2009, s. 44 – 49)

V naší farnosti jméno P. Stanislav Kovařík lidem mladším 55 let už nic neříká, snad jen z doslechu starší generace. Svým textem chci připomenout kněze, který byl ve třináctém roce pastorage, před 50 lety, násilně vytržen z budišovské farnosti a na kterého mnozí žijící pamětníci stále vzpomínají. Pokud si vzpomínám, nikdy jsem neviděl jeho primiční obrázek, přestože většinu obrázků kněží, kteří z naší farnosti odešli, mám schovaných. Mnozí novokněží si pod svoje jméno dávají text např. Kristův kněz, který u P. Stanislava Kovaříka plně vystihuje jeho živost se všemi vlastnostmi, jako jsou lidskost, radost a na druhé straně strasti a selhání, jako by i na něj se vztahovalo gesto papeže, když dává novým kardinálům klobouk barvy krve na znamení věrnosti církvi – až k prolití krve. Stanislav Kovařík se narodil 4. 5. 1912 v Němčanech a na kněze byl vysvěcen 5. 7. 1936 v Brně. Do budišovské farnosti přichází po 2. světové válce. Čekalo ho zde zvelebení kostela, a to jak uvnitř, např. zavedení elektřiny, tak zvenku. Díky tomu si mnozí pamatují pana faráře spíše v modrákách a s lopatou v ruce, než jako velebného pána s kolárkem. To byla jeho jedna stránka. S tou hlavní, pastorační, mu do poloviny roku 1958 pomáhali kaplani, kteří se ve farnosti střídali. Jeho poutavá kázání naplnila kostel farníky, včetně agentů StB a jejich donašečů. Slavné byly i průvody Božího těla se čtyřmi oltáři rozmístěnými po obci. Ale nebyly to jenom mše sv., ale též různé pobožnosti, požehnání, křížové cesty a roráty, které zpestřoval různým čtením. Nikdy nic neošidil a jeho důsledná služba Bohu i farnosti mu byla prvním i posledním.

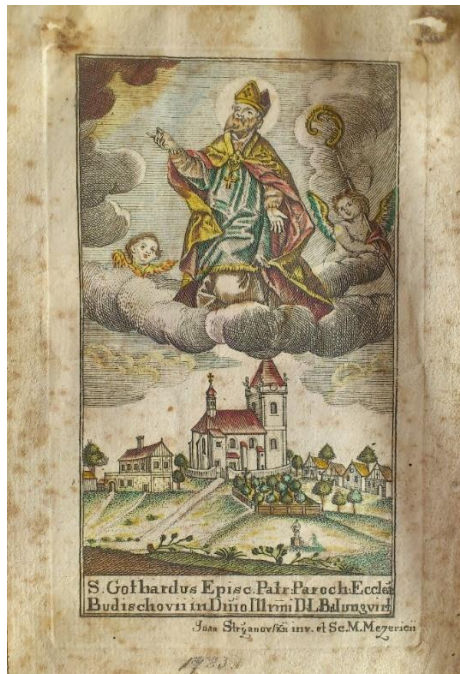
V rámci výuky náboženství kromě Budišova objížděl na kole i okolní obce jako Nárameč, Kamennou, Hodov a Rohy, všude tam, kde se děti připravovaly na 1. sv. přijímání. V první polovině padesátých let navštěvovalo hodiny náboženství minimum dětí, daly by se spočítat na prstech jedné ruky, a když se podíváme na fotografii z 5. 6. 1955, napočítáme na ní 42 dětí, dětí, které měly pana faráře rády, jelikož jeho vyučování bylo kvalitní a poutavé. Stávalo se, že ho děti doprovázely ze školy až k faře. Díky své nestrannosti, spravedlnosti a úctě ke každému si pan farář získal oblíbenost a respekt u všech bez rozdílu, ať byli či nebyli věřícími. V neděli chodil na procházku do přírody jak s dětmi a mládeží, tak s dospělými. Zašel si zahrát karty do hospody nebo na fotbal.

Stávalo se, že promočeným hráčům zaplatil něco na zahřátí a nebyl to jenom čaj. Pak se činilo pokání.

Oblíbenost a autorita P. Stanislava nenechala spát tehdejšími mocnými a bylo jen otázkou času „kdy spadne klec“. Přišlo absurdní nařčení a nátlak, vše vyvrcholilo na přelomu července a srpna 1959, kdy musel P. Stanislav Kovařík z Budišova odejít. Přesně o deset let později, v červenci 1969, v době, kdy se naplno rozjíždí tzv. normalizace, jako hlavní kazatel varuje při svěcení křížů v Kojatíně před konzumním způsobem života a z Erbenovy Svatební košile cituje, kam vede cesta bez Boha. Po slavnosti je obklopen nebývalým množstvím farníků, se kterými se srdečně zdraví a všechny oslovuje jejich jmény – nezapomněl. Po letech jsme se s ním setkali mezi účastníky pohřbu pana Josefa Ondráčka z Mihoukovic v srpnu 1973. P. Stanislav Kovařík s podlomeným zdravím v kruhu svých příbuzných odešel na věčnost 30. 7. 1990 v rodných Němčanech, kam se s ním přijeli rozloučit 6. 8. 1990 i budišovští farníci, kteří nezapomněli. Na smutečním oznámení stálo – Ježíši, Pastýři dobrý, za Tebou chci jít!

Obrazové přílohy

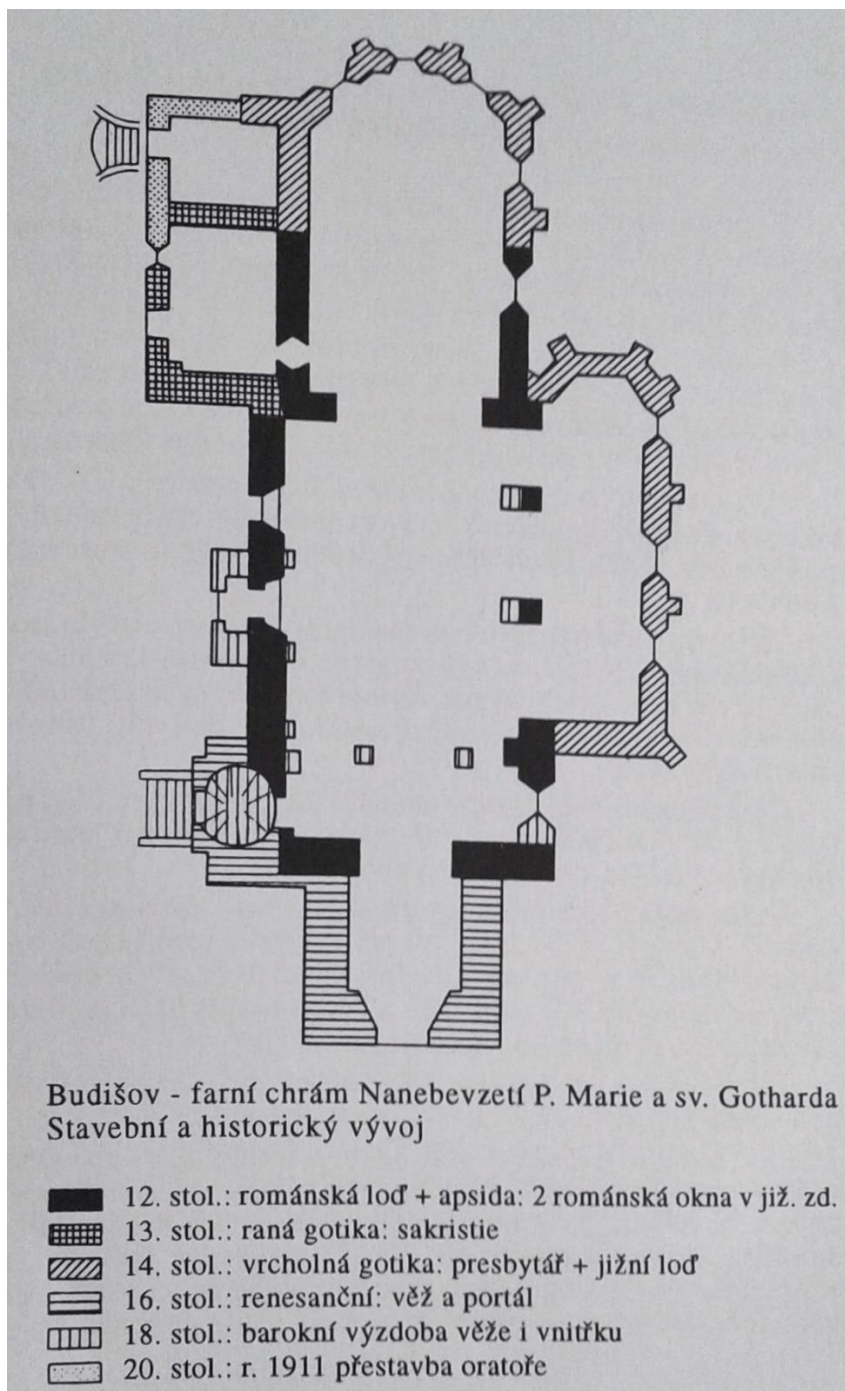
Obr. příloha č. 1. Nejstarší vyobrazení kostela sv. Gotharda v Budišově u Třebíče z r. 1783 na mědirytině Jana Strčanovského z Velkého Meziříčí (Zdroj: Kronika Farnosti budišovské od roku 1466)

Obr. příloha č. 2. Katastrální mapa budišovského kostela a hřbitova, r. 1863 (Zdroj: SOkA Třebíč, Fond OÚ Budišov)

Obr. příloha č. 3. Budišov – farní chrám Nanebevzetí P. Marie a sv. Gotharda - Stavební a historický vývoj (Zdroj: PAVLÍČEK, Karel, *10 let od ukončení rekonstrukce kostela nanebevzetí P. Marie a Sv. Gotharda v Budišově u Třebíče*, Farní úřad Budišov, 1993, s. 24)

Obr. příloha č. 4. Pečeť budišovské farnosti. Pečetidlo uloženo na Farním úřadu v Budišově

Obr. příloha č. 5. Znak farnosti Budišovské (namalován P. Janem Slabým, budišovským farářem v letech 1972-1992). Uloženo na Farním úřadu v Budišově

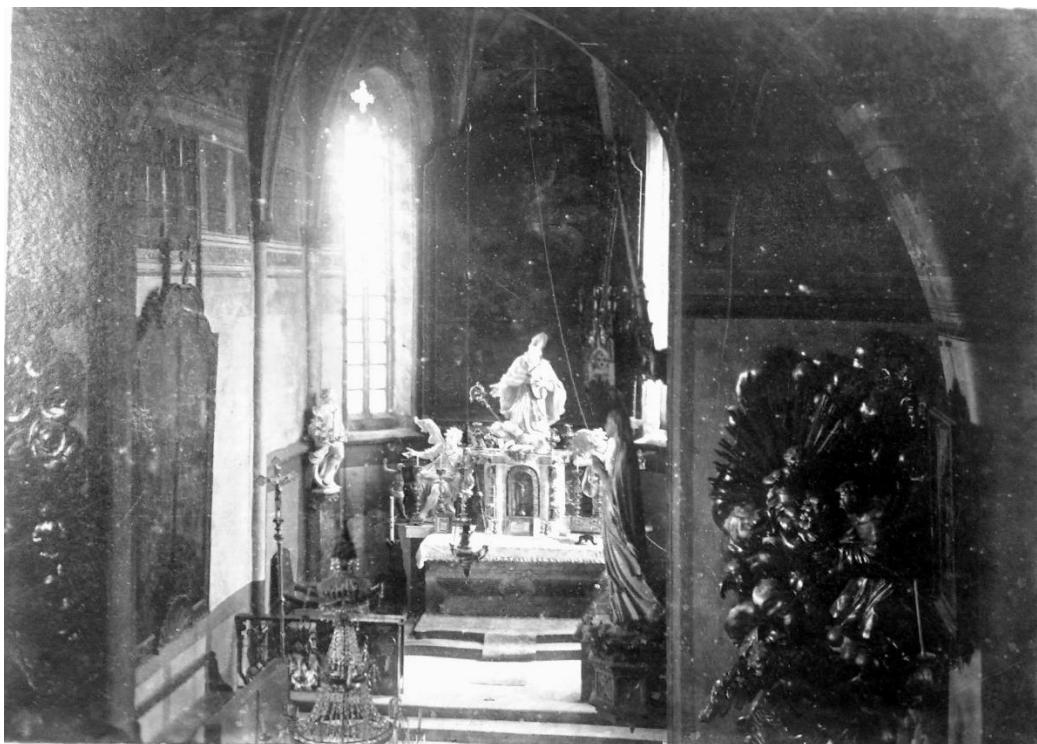

Obr. příloha č. 6. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a svatého Gotharda v Budišově u Třebíče, přelom 19. a 20. století (Zdroj: Diecézní archiv biskupství brněnského, Rajhrad)

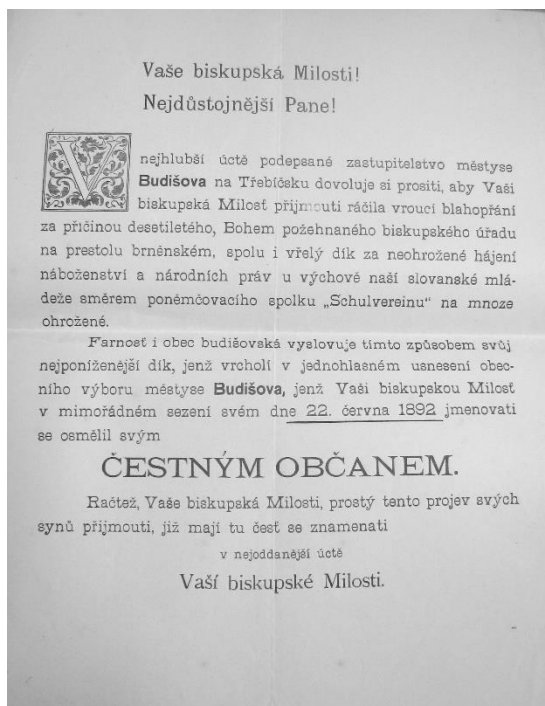
A) Exteriér kostela – severní strana

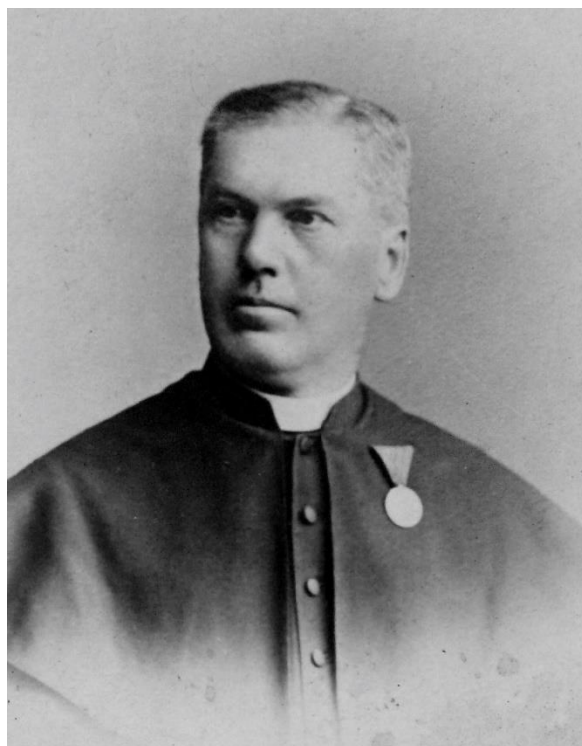
B) Interiér chrámu s oltářním obrazem Nanebevzetí Panny Marie

Obr. příloha č. 7. Udílecí dekret čestného občanství městyse Budišova brněnskému biskupu Františku Saleskému Bauerovi ze dne 22. 6 1896 (Zdroj: Diecézní archiv biskupství brněnského, Rajhrad)

Obr. příloha č. 8. Fotografie P. Augustina Nezvala, faráře v Budišově v letech 1897 – 1915 (Zdroj: Diecézní archiv biskupství brněnského, Rajhrad)

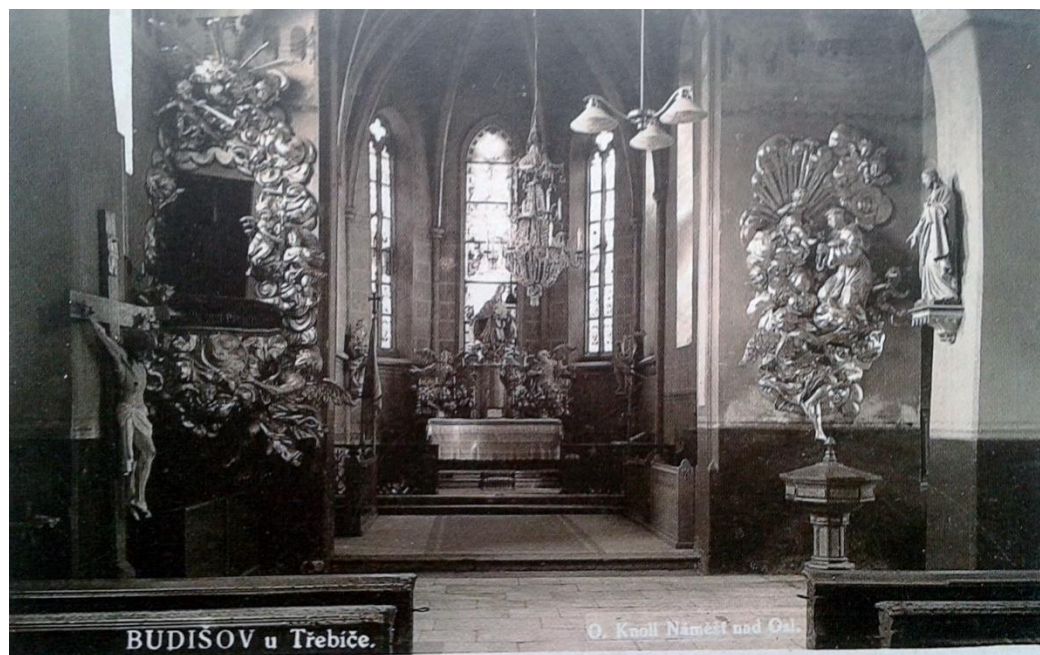

Obr. příloha č. 9. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a svatého Gotharda v Budišově u Třebíče, 20. léta 20. století (Zdroj: ČERNÝ, K., ŠUSTR, M., CHMELÍČEK, M., FIALKA, M., *Budišov u Třebíče na starých pohlednicích*, Tváře – Jitka Průžová, r. 2011, s. 15-17)

A) Pohled na chrám – jihozápadní strana

B) Interiér chrámu – upravený presbytář z r. 1911

Obr. příloha č. 10. Slavnost svěcení pomníku padlých v roce 1922, (ČERNÝ, K., ŠUSTR, M., CHMELÍČEK, M., FIALKA, M., *Budišov u Třebíče na starých pohlednicích*, Tváře – Jitka Průžová, r. 2011, s. 35)

Obr. příloha č. 11. Fotografie ze zlaté svatby JUDr. Richarda Baratty-Dragono a Karolíny Franzisky Haugwitz Baratta-Dragono s hostem P. A. Kratochvílem, leden 1945 (Zdroj: soukromý archiv)

Obr. příloha č. 12. Seznam obětí světových válek v budišovské farnosti
(Zdroj: Příloha Kroniky farnosti budišovské od r. 1466)

Seznam obětí světových válek z budišovské farnosti:

Budišov: 1. svět. válka: Jan Hnízdil, Jan Hladký, Václav Dobrovolný, Alois Janoušek, Cyril Vít, Alois Nováček, František Horký, Rudolf Zezula, Jindřich Slabý, Frant. Krčál, Alois Palas, Cyril Kratochvíl, Ladislav Horký, Frant. Chalupa, Julius Bäck, Alois Bäck, Štěpán Jelínek, Frant. Urban, Jakub Kavalec, Frant. Prokeš, Jan Pospíšil, Frant. Mucha, Jakub Krejčí, Melichar Suchánek, Frant. Pospíšil, Jakub Hladký, Antonín Suchánek, Karel Man, Josef Příkazský, Alois Pavlíček, Alois Král, Karel Matoušek, Jan Kafka, Eduard Mikulášek, Jan Bačák, Rudolf Doležal, Stanislav Vidlák, Ludvík Rybníček,
2. svět. válka: Leoš Smrček, Frant. Veselý, Frant. Křivý, Bohumil Mikulášek, Vojtěch Adam, Bohumil Eichler, Richard Bäck, Hana Bäcková, Bedřicha Bäcková, Eva Bäcková.

Nárameč: 1. svět. válka: Alois Vlček, Alois Nováček, Karel Schneider, Jan Zejda, Karel Zejda, Frant. Kudrna, Antonín Šmíd, Jakub Vávra, Frant. Vávra, Jan Hospůdka, Augustin Matoušek, Ondřej Matoušek, Josef Šoukal, Frant. Šula z Doubravy., J. s. Honzák, Václ. Vlček, Frant. Zedníček
2. svět. válka: žádný.

Hodov: 1. svět. válka: Jakub Bednář, Bohumil Klusáček, Josef Klusáček, Antonín Pišín, Alois Pospíšil, Rudolf Požár, Josef Kopačka, Josef Nováček, Frant. Rouš, Alois Švec, Antonín Šula, Alois Večeřa, Frant. Voborný, Josef Zejda, Frant. Svoboda, Jakub Svoboda,
2. svět. válka: štáb. kapitán Stanislav Mezlík, František Horký, podporučík.

Stádnice: 1. svět. válka: Jan Klubal, Frant. Hort, Frant. Ondráček, Jan Hnízdil, Jan Šula, Frant. Klubal, Frant. Novotný, Frant. Teplý,

Rohy: 1. svět. válka: Tomáš Kratochvíl, František Jan, Antonín Svitáček, František Švihálek, Josef Švihálek, Antonín Požár, Josef Svoboda, Josef Sedláček, Ludvík Láznička, Josef Lysák,
2. svět. válka: žádný

Kamenná: 1. svět. válka: Vilém Kříž, Rudolf Prokeš, Josef Machát, Pavel Adam
2. svět. válka: žádný.

Obr. příloha č. 13. Fotografie učitelského sboru v Budišově – sedící druhý zleva farář A. Kratochvíl, čtvrtý sedící kaplan, pozdější administrátor farnosti P. K. Handlíř, rok 1942. (Zdroj: Soukromý archiv)

Obr. příloha č. 14. Fotografie 1. třídy budišovské školy, školní rok 1943/44 (Zdroj: Soukromý archiv)

Obr. příloha č. 15. Rodinná fotografie P. Augustina Kratochvíla s rodiči a sestrami
(Zdroj: Soukromý archiv)

Obr. příloha č. 16. Osobní fotografie P. Augustina Kratochvíla z r. 1945
(Zdroj: Soukromý archiv)

Obr. příloha č. 17. Smuteční oznámení P. A. Kratochvíla
(Zdroj: Diecézní archiv biskupství brněnského, Rajhrad)

Obr. příloha č. 18. Náhrobní deska z hrobu P. A. Kratochvíla v Bučovicích
(Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Augustin_Kratochvil)

Obr. příloha č. 19. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a svatého Gotharda v Budišově u Třebíče, 50. léta 20. století (Zdroj: Farní úřad Budišov)

A) Pohled na farní kostel od severovýchodu

B) Hlavní oltář v postní době s plátnem Ukřižovaného

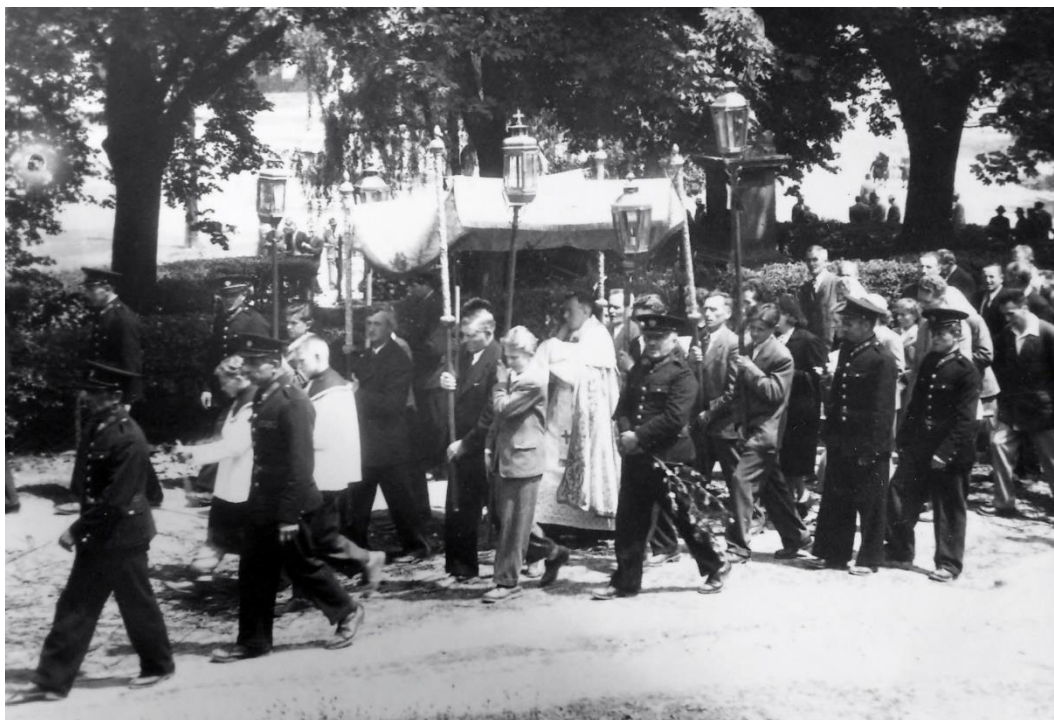
C) Oltář boční lodi chrámu s barokní mřížkou

Obr. příloha č. 20. Fotografie z 1. sv. přijímání s P. Stanislavem Kovaříkem, kolem roku 1950. (Zdroj: Soukromý archiv)

Obr. příloha č. 21. Fotografie z průvodu Slavnosti Božího Těla, rok 1955.
(Zdroj: Soukromý archiv)

Obr. příloha č. 22. Školní fotografie, školní rok 1949/1950 – nádvoří zámku
(Zdroj: *Budišovský zpravodaj*, č. 4, 2010, s. 22)

Obr. příloha č. 23. Žádost děkanského úřadu v Třebíči farnímu úřadu v Budišově o sdělení odsouzení P. Stanislava jeho matce, prosinec 1959. (Zdroj: Farní úřad Budišov)

děkanský
ŘÍM. KAT. FARNÍ ÚŘAD USV. MARTINA V TŘEBÍČI - MĚSTĚ

TEL. 98

Čís. 304/59 D 18. prosince 1959
V Třebíči dne.....

Věc: St. Kovařík, rozsudek.

Důstojnému
řím. katol. farnímu úřadu
v Budišově.

Kapitulní konsistoř v Brně oznámila sem přípisem ze dne 5. prosince 1959 č. 3353 toto:
"Rozsudkem lidového soudu v Třebíči odd. I. ze dne 28. 11. 1959 čís. T 105/59-68 odsouzen p. Stanislav Kovařík, farář v Budišově u Třebíče pro trestní čin maření dozoru nad církví a náboženskými společnostmi a trestní čin zpronevěry podle §§ 17 3, 248/1 trest. zák. k trestu odnětí svobody na 10 měsíců a uložen mu vedlejší trest zákaz duchovenské činnosti u řím. katol. církve na dobu jednoho roku. Vedlejší trest pomine v r. 1960."

Tímto dává na vědomí děkanský úřad v Třebíči d. farnímu úřadu v Budišově a prosí, aby toto doslovně bylo d. farním úřadem oznámeno matce bývalého faráře St. Kovaříka, jejíž adresu lze v Budišově zjistit.

S pozdravem za:

 J. Hamr

Obr. příloha č. 24. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a svatého Gotharda v Budišově, současný stav (Zdroj: archiv autorky)

A) Pohled na chrám od vstupní hřbitovní brány

B) Pohled na hlavní oltář se sochou sv. Gotharda

